Літаратурная Беларусь

Выпуск №4 (128)
(красавік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.by

Змест

Сцяпан Лаўшук: «Літаратурную пацяруху садзьме вецер справядлівасці»

— Паважаны Сцяпан Сцяпанавіч, у Вас за плячыма вялікая навуковая творчасць і грамадзянскае жыццё. Пасля БДУ Вы былі настаўнікам на Палессі. Потым сталі аспірантам Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, сакратаром партыйнага камітэта КПБ гэтай установы (на правах райкама). Цяпер Вы аўтарытэтны вучоны, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук. У сваіх даследаваннях Вы найбольшую ўвагу надаяце беларускай драматургіі. Чаму?

— Так, найбольшую ўвагу я і сапраўды ўдзяляю даследаванню драматургіі. Чаму? А Вы задайце пытанне каму-небудзь са сваіх знаёмых, чаму ён кахае сваю жонку. Адназначнага адказу не дачакаецеся... Адно магу сказаць пэўна: я з самага дзяцінства вельмі люблю тэатр. Радыётэатр. Бо мае Васілевічы прафесійныя тэатральныя трупы сваімі гастролямі не дужа песцілі. Затое я мог, зручна ўладкаваўшыся на канапе, самахоць далучацца да чароўнага свету сцэнічнага мастацтва.

Дзіва дзіўнае, але я і сёння помню некаторыя пастаноўкі! Вось чаму, калі мой навуковы кіраўнік прафесар Юльян Сямёнавіч Пшыркоў прапанаваў тэмай дысертацыі абраць праблемы канфлікту і характару ў сучаснай драматургіі, я вагаўся не дужа доўга. І ніколі не пашкадаваў аб гэтым.

Працаваць даследчыку драматургічных тэкстаў надзвычай складана, бо драматургія ў аднолькавай меры адносіцца да двух відаў мастацтва — літаратуры і тэатра. Затое і працаваць з ёю надзвычай цікава.

— Сцяпан Сцяпанавіч, як вядома, Вас вылучылі на атрыманне прэміі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі па выніках 2016 года ў галіне літаратуры і мастацтва. І вось вынік — Вы пераможца!.. Віншуем!

Сярод усіх намінантаў — а іх было пяць — Вы атрымалі найбольшую колькасць галасоў камісіі. А ў камісію ўваходзяць вельмі знакамітыя прадстаўнікі розных галін культуры. Як Вы ўспрынялі перамогу?

— Ёсць у нас такая грамадская арганізацыя пад назвай «Беларускі саюз літаратурна-мастацкіх крытыкаў». Якраз яна і вылучыла маю манаграфію «Праз церніі да брамы неўміручасці: Кандрат Крапіва і беларуская драматургія». Члены камісіі на атрыманне прэміі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі ў галіне літаратуры, мастацтва, журналістыкі і аматарскай творчасці прагаласавалі за маю кандыдатуру дружна: 25 чалавек з 29. Дзякуй ім! Дзякуй і вам за віншаванне.

Сцяпан Лаўшук: **«Тое, што найбольшая колькасць самых знакамітых пісьменнікаў не перайшла са старэйшага СБП у СПБ — гэта неаспрэчны факт»**

Як я ўспрыняў перамогу? Адэкватна. Перамога — яна заўсёды прыемная. І вельмі мне было прыемна, што кіраўнікі ФПБ, якія арганізоўвалі конкурс, не фармальна аднесліся да яго правядзення. Даваючы шаноўнай камісіі, яны і самі азнаёміліся з конкурснымі працамі: прачыталі кнігі, праглядзелі спектаклі і г.д.

— Вы перажылі ў сваім жыцці перыяд, калі пісьменнікаў прымушалі выходзіць з Саюза беларускіх пісьменнікаў і ўступаць у новаствораны Саюз пісьменнікаў Беларусі. Некаторым нават ставілі ўмовы: або туды, або пасада. І вось Вы, прадстаўнік СБП, аб'яднання, якое некаторыя кіраўнікі «правільнага саюза» на ўсіх перакрыжаваннях аб'яўляюць апазіцыйным, нібыта яны — сябры СБП — выступаюць супраць дзяржаўнай палітыкі... што Вы, вядучы вучоны ў галіне літаратуразнаўства, гісторыі нашай літаратуры, скажаце на гэты конт?

— Ох, як бы мне хацелася з вышыні свайго ўзросту прыкрыкнуць на Вас, маўляў, не трэба блюзнерыць. Хіба ж магла быць такая сацыяльна-палітычная гнюснасць у Беларусі? У цэнтральна-еўрапейскай краіне з векавымі традыцыямі народнай духоўнасці? Але ж — усё было. Вы можаце падрыхтаваць серыю матэрыялаў пра скалечаныя лёсы некаторых таленавітых пісьменнікаў. Міф пра татальную апазіцыйнасць Саюза беларускіх пісьменнікаў выгадны некаторым «дзеячам». На жаль, не толькі з асяродзя кіраўнікоў СПБ. Вядома ж, не ўсе ў СБП беленькія ды пухнаценькія. Ёсць тут добры тузін крыкуноў-праўдашукальнікаў. І гэта нармальна, бо творчы чалавек па прыродзе сваёй апазіцыйны. І яна — тая апазіцыйнасць — мусіць быць канструктыўнай. Я ўжо ў літаратурным цэху працую паўстагодзя. Ведаю становішча ў ім не па чутках. Дык вось, з поўнай адказнасцю сведчу: у СБП шчырых дзяржаўнікаў больш, чым у СПБ. А няшчырых? Не лічыў. Не хачу. Мяне радуе тое, што і ў шырокіх грамадскіх колах, і ў асяроддзі кіраўніцтва краіны (гэта я таксама ведаю не па чутках) няслушнасць абвінавачванняў у адрас СБП становіцца ўсё больш відавочнай.

— Кіраўніцтва СПБ паўсюль заяўляе, што ў іх арганізацыю са старэйшага пісьменніцкага Саюза перайшла найбольшая колькасць самых знакамітых пісьменнікаў. Ці так гэта?

— Цікавае пытанне. І трошкі правакацыйнае. Я мог бы дзеля куражу схавацца за выказванне на гэты конт народнага пісьменніка Беларусі Івана Шамякіна. Калі да яго завіталі агітатары з просьбай уступіць у неафітны саюз пісьменнікаў, ён папрасіў азнаёміць яго з навабранцамі. Прачытаўшы спіс, ён усклікнуў: «Хлопцы, дык тут усе творчыя імпатэнты!» Усе? Ды не, не ўсе. А вось тое, што найбольшая колькасць самых знакамітых пісьменнікаў не перайшла са старэйшага СБП у СПБ — гэта неаспрэчны факт. Вазьміце спісы, параўнайце. Хто ёсць хто — пра гэта сведчаць творы...

Я ж асабіста гляджу на саюзаўскія памежныя «спрэчкі» з паляшуцкай насмешлівасцю. Ну чаго вы лямантуеце? Крычы, хоць лопні, што твор твой геніяльны, што яго трэба ўключаць у навучальныя праграмы. Дзівакі! І дзесяці гадоў не пройдзе, як літаратурную пацяруху садзьме вецер справядлівасці. І яшчэ. Калі я рыхтаваў заключныя тамы «Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя», калі адбіраў кандыдатуры для манаграфічных раздзелаў, ніколі не зважаў, да якога Саюза належыць пісьменнік. Літаратура — яна адна! Гісторыя яе складаецца не з нахрапістых акцый кіраўнікоў пэўных літарганізацый (узгадаем «Маладняк», БелАПП), а таленавітых твораў.

Каб завяршыць гаворку пра «нашых» і «нянашых», зазначу: раскол былога пісьменніцкага згуртавання Беларусі быў несусветнай лухтой і правакацыяй. Прызнаюся, да мяне ў ліку першых будучы кіраўнік СПБ звярнуўся з прапановай прымкнуць да яго праекта, тлумачачы, што «той Саюз» — варожа настроены да нашай дзяржавы. Дазволю самацытату: «Так, ёсць у нас з дзясятак непрымірымых. Але іх можна ўкруціць у адну пасцылку і пацягнуць у бок Свіслачы. Не ўтапіць, бо няма за што, а трохі астудзіць іх запал. І з-за іх расколваць Саюз пісьменнікаў? Пладзіць варажнечу? Ставіць крыж на нармальным творчым працэсе?» На жаль, не пачуты быў я.

— Мой лепшы сябар — з Васілевіч, месца Вашага дзяцінства. Ці бываеце на сваёй радзіме?

— Усе палешукі любяць свой родны кут. Для мяне Васілевічы заўсёды заставаліся святым месцам. З чароўнымі краявідамі і вельмі разумнымі землякамі. На жаль, часта бываць там не дазваляе загружанасць працай. Але я вырашыў абхітрыць лёс. Атрымаўшы «надзел» зямлі на славутай Лысай гары, я перавёз з родных мясцін добрую хату. Цэгла на грубку — таксама адтуль. Як я быў усцешаны, калі на адной з цаглін прачытаў: «Васілевіцкі цагельны завод №2». Золкім асеннім часам я прыхінаюся да цёплай бакавіны грубкі і... Антэем сябе не адчуваю, але мне робіцца вельмі камфортна, бо адчуваю злітнасць з Радзімай, успамінаю сцежкі дзяцінства...

Я ўжо ў літаратурным цэху працую паўстагодзя. Ведаю становішча ў ім не па чутках. Дык вось, з поўнай адказнасцю сведчу: у СБП шчырых дзяржаўнікаў больш, чым у СПБ

Гутарыў Алесь Новікаў

Вешчуны прыйшлі на Беларусь

Зборнік твораў выпускнікоў Школы маладога пісьменніка пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў «Вешчуны ідуць на Беларусь» прэзентавалі ў мінскім Літаратурным музеі Петруся Броўкі.

Пяць гадоў таму ў Мінску пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў пачала працаваць адмысловая Школа маладога пісьменніка, аналаг студый creative writing, даўно распаўсюджаных у Еўропе і Амерыцы, аднак дагэтуль нязвыклых і новых для Беларусі. Нібыта ж і немагчыма навучыцца пісаць, нібыта ж, як той казаў, «становяцца», а не «нараджаюцца». Але ўсё гэта фразеалагізмы і стэрэатыпы. Нягледзячы на ўсю імпульсіўнасць маладосці, ледзь не ўсе выпускнікі ШМП застаюцца ўдзячнымі Школе, каардынатарам і выкладчыцам, бо атрымалі нешта бясспрэчна карыснае для сябе, навучыліся бачыць свой тэкст збоку, аналізаваць, як зроблены тэксты іншых.

Вечарына ў музеі Броўкі была хутчэй для «сваіх», і запоўненая зала ніяк гэтага не адмяняла. Папросту сама кніга «Вешчуны ідуць на Беларусь» аб'ядноўвае некалькі тузінаў маладых літаратараў, розных паводле ўзросту і мовы, падыходаў і досведу. Шмат хто пабачыў кніжку менавіта на вечарыне, бо і выдадзеная яна была зусім нядаўна. Таму для многіх гэта быў пэўнага кшталту сакральны вечар, бо творы кнігі большай часткай упершыню выходзілі на паперы, а для кагосьці гэта і наогул была першая папяровая і кніжная публікацыя.

У вечарыне, акрамя аўтараў зборніка, узялі ўдзел выкладчыцы Школы Ганна Бутырчык і Наталля Паваляева. Мадэравала сустрэчу адна з каардынатарак Школы Юля Цімафеева, якая нямала распавяла пра навучанне ў Школе, будучы Дзень расчыненай брамы і асаблівасці навучання на другім годзе Школы.

Выкладчыца і рэдактарка зборніка Ганна Бутырчык, якая рыхтавала яго з маладзейшымі навучэнцамі Марыяй Маляўкай і Сяргеем Шаматульскім, адзначыла: «Мне прыемна, што сярод навучэнцаў школы ўжо ёсць амаль прафесійныя пісьменнікі і прафесійныя чытачы. Хто ведае, можа, у гэтай аўдыторыі сядзіць будучы лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры. Ужо і цяпер «школьнікі» атрымліваюць літаратурныя прэміі. Крысціна Бандурына атрымала «Залаты апостраф», Зараслава Камінская намінавалася на «Залаты апостраф» у дарослай намінацыі і сёлета паедзе ў рэзідэнцыю маладога літаратара ў Вільню. Нехта ўжо прэзентаваў свае кнігі. У наступныя гады зборнік будзе складацца з новага курса і з новых твораў былых выпускнікоў».

З увагі на тое, што аўтараў у зборніку сабралася вельмі шмат, арганізатары прыдумалі латарэю: кінулі ў чорны капялюш паўтара дзясятка паперак з прозвішчамі, і яны пакрысе адтуль выцягваліся. Старт оскараўскай цырымоніі з называннем прозвішча дала Юля Цімафеева, а потым ужо яе падхапілі ўласна навучэнцы, якія агучвалі імёны з відавочным задавальненнем, бо за час вучобы шмат з кім пасябравалі. Часу на прэзентацыю сябе ў іх было няшмат, фактычна на ўзроўні слэмавага выступу — адна старонка. Тым не менш, і з адной старонкі ўсё станавілася ясна. Хтосьці пісаў пра коцікаў, хтосьці заглыбляўся ў экзістэнцыйныя эмпірэі, шмат што — хоць і пісалася некалькі гадоў таму — заставалася сугучным сённяшняй сітуацыі. Так, у творы Ніны Лістоты ў нейкай краіне ўжо год было забаронена размаўляць па-беларуску, Зараслава Камінская згадала НКВД, а проза Юліі Арцёмавай распавядала пра Плошчу, пастарункі, збіццё і разбіванне дзіцячых успамінаў.

Ніхто не сыйшоў з вечарыны пакрыўджаным і самотным, бо меў кнігу — а нават і дзве, бо аўтары і аўтаркі атрымалі аўтарскія асобнікі. Думаецца, што ў ваколіцах Карла Маркса, праспекта і Нямігі ў гэты вечар гудзела літаратурнае жыццё. Прынамсі, старыя літарацкія пакаленні дакладна б гудзенне і дудзенне тое зладзілі б. Зрэшты, у дзень Дабравешчання анталагічным аўтарам «Вешчуноў...» магло б хапіць і чыстых эмоцый і легальных стымулятараў.

Ціхан Чарнякевіч

«Брама» ў Магілёве

У магілёўскім грамадскім цэнтры «Кола» прэзентавалі літаратурны альманах «Брама».

Чацвёрты год запар сябры абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў збіраюць і ўкладаюць уласны гадавік, яднаючы на старонках выдання лепшыя творы сяброў пісьменніцкай арганізацыі, а таксама спробы пяра іншых землякоў-літаратараў.

Імпрэзу вёў старшыня Магілёўскага абласнога аддзялення Мікола Яцкоў. На сустрэчу завіталі аўтары выдання і прыхільнікі іх творчасці. Выступілі паэтка і кіраўніца літаратурнага гуртка «Святліца» Тамара Аўсяннікава, мастак і аўтар альманаха Базыль Камароў, намеснік старшыні філіі Міхась Булавацкі, празаік Таццяна Барысік, літаратар і бард Васіль Аўраменка і іншыя.

Да імпрэзы далучыліся намеснік старшыні СБП Усевалад Сцебурака і бард Яўген Барышнікаў з Мінску.

Простыя літары Сабіны Брыло

У Сусветны дзень рок-н-рола адбылася прэзентацыя зборніка вершаў Сабіны Брыло «Это буквы». Зборнік выйшаў у серыі СБП «Кнігарня пісьменніка» выдавецтва «Кнігазбор».

«Хацела паразмаўляць пра Боба Дылана, але вырашыла, што трэба крыху пагаварыць пра Ісуса Хрыста, таму што ён не горш за Дылана, і, калі б жыў у сярэдзіне 90-х, мог быць Бобам Дыланам, а Боб Дылан 2000 гадоў таму мог быць Ісусам Хрыстом, чаму не, — так пачала Сабіна Брыло прэзентацыю, узгадаўшы пра дзве знакавыя асобы. — Боба Дылана — бо Нобелеўскі лаўрэат, і яму цяпер добра, а Хрыстос — як яго не ўзгадаць...», — пасля ўжо патлумачыла аўтарка свой выбар.

Пасля прачытала верш Барыса Пастэрнака «Гул затих. Я вышел на подмостки», адзначыўшы, што фарысеяў шкада і што часцей атрымліваецца пісаць, бо самотны ў долі, і што сумна. «Але бываюць і радасныя падзеі, і ўвогуле ўсім трэба шкадаваць адно аднаго і дараваць», — заўважыла Сабіна. Так і распачалася асноўная частка сустрэчы.

Сабіна крыху распавяла пра з'яўленне кнігі. Увогуле, вершы яна пачала пісаць яшчэ ў юнацтве. Неяк не ставала грошай, і яна, вырашыўшы падзарабіць, аднесла іх у рэдакцыю. Вершы сталі друкаваць, а Сабіна пачала хадзіць на літаратурны гурток «Светотень».

«Хадзіла некалькі гадоў. Там былі дастаткова сур'ёзныя штуды, аўтары, мы вучыліся адно ў аднаго. Падабалася, я пішу нядрэнныя вершы, нават адчувала сябе паэтам», — заўважыла аўтарка.

Пасля ў Сабіны нарадзіўся сын, было шмат працы, і яна амаль 14 гадоў пісала журналісцкія матэрыялы.

«У 2011 годзе я напісала эсэ «У Генри Ченаски не женское лицо», дзе тлумачылася, чаму я не магу ствараць мастацкія тэксты, — распавяла Сабіна. — Бо я жанчына і баюся сказаць нейкія рэчы, якія мяне па-сапраўднаму палохаюць. А пасля — бац! — і пачала зноў пісаць вершы.

Гэта быў другі «віток» паэтычнай творчасці. У 2012 годзе Сабіна завяла Фэйсбук, там і пачала размяшчаць свае вершы. Напісала каля двухсот, палова з іх і ўвайшлі ў зборнік «Это буквы». Выдаць зборнік Сабіне прапанаваў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

«Выходзіць, у Саюзе былі людзі, якія мяне заўважылі і чыталі. Знайшла добрага дызайнера Лену Дзянісаву, — расказала Сабіна. — Спачатку я была супраць вокладкі, бо гэта маё неапрацаванае фота, нейкі культ асобы атрымліваецца. А сябры сказалі — нармалёвы такі культ. Так і атрымалася кніга. А назву я доўга шукала, хацела назваць «Тир «Biblio» (па назве аднайменнага верша), але так будзе называцца мая кніга, якая выйдзе па-літоўску ў Літве. Таму я выбрала іншы верш — «Это буквы». Ён насамрэч пра адсутнасць страху».

Крыху пачытаўшы вершаў, аўтарка таксама заўважыла, што, калі выйшла кніга (а выйшла яна напрыканцы 2016 года), яна не рабіла прэзентацыю, проста прыйшла ў кафэ.

«Узяла кніжкі, людзі прыходзілі, мы размаўлялі, пілі гарбату. Пасля адна жанчына зладзіла ў Фэйсбуку варажбу па маёй кнізе, — распавяла Сабіна. — Усе задавалі старонку і радок. Часам выпадалі жорсткія рэчы, бо тут далёка не ўсе радочкі пра вяселле ці грошы. Адной дзяўчынцы патрапіўся такі радок: «например, седьмая палата, у выхода койка». Я прачытала гэта на Фэйсбуку, і так мне страшна стала! І я хуценька напісала ёй, што верш харошы насамрэч, ён проста пра выбар. Лічыце, што калі-небудзь вы, магчыма, апынецеся ў такой сітуацыі, з якой нічога не трэба рабіць. Нават калі у 7-ую палату трапляеш — гэта нават і добра. Паляжаў, адпачыў, страўнік праверылі. А так бы ні ў жыцці яго (страўнік) не праверыў».

Так распачалася варажба па зборніку вершаў «Это буквы». Адразу ж першым выпаў радок «Еще одна свадьба, где все дети полезли под стол», пасля «Столкнул с седьмого, когда ты мыла окно, и попросили придержать».

«Нічога, усё будзе добра, бачыце, колькі ўсяго з гераіняй наадбывалася, а яна — жывая», — супакоіла Сабіна дзяўчыну, якой патрапіўся радок. Як далей развіваліся падзеі, даведацца нескладана — дастаткова ўзяць зборнік вершаў «Это буквы» і загадаць старонку і радок.

Напрыканцы прэзентацыі публіка канчаткова разнявалілася, пачаліся размовы, прыкладам, пра розныя варыянты вершаў.

«Я не ведаю, правільна вось цяпер я на памяць радок прачытала ці не, бо часам хочацца іншых варыянтаў. Чаму не? Ты ж ніколі не ведаеш, якая рэдактура добрая, — заўважыла Сабіна. І таксама распавяла пра працэс напісання вершаў: — Я проста падбіраю словы. Калі адчуваю, што слова не тое, доўга яго шукаю. У рыфме прасцей. Калі ж адмаўляешся ад рыфмы, ты меней пачынаеш залежаць ад мовы, наадварот, больш кіраваць ёй. Як чалавек, які піша паэтычныя і не паэтычныя тэксты, я магу сказаць, што гэта два абсалютна розныя станы.

Тэкст паэтычны атрымліваецца ў выніку напружання, якое ў табе ўзнікла. Я б нават сказала, можна яго вызначыць як прыцягненне да тэксту. У адзін цудоўны момант ты адчуваеш пэўнае прыцягненне, і ў цябе ёсць спосаб з ім справіцца. Ты садзішся і арганізуеш тэкст. Таму я лічу, што калі мне пашэнціла, што я магу гэта часам рабіць, то мне пашэнціла нашмат больш, чым некаторым людзям, у якіх няма такога спосабу. Магчыма, у іх ёсць нейкі іншы, свой. Які свой — можаце падзяліцца са мной. З залі падказваюць, што «сэкс, наркотыкі і рок-н-рол». Так, згодна. Мне пашанцавала, што ў мяне багаты слоўнікавы запас і слых, і я вельмі смелая для таго, каб сказаць нейкія рэчы. А вось мая сяброўка ходзіць на балет. Мяне застрэль, я на балет не пайду. Я проста памру там, калі буду ведаць, што мне трэба нагу падняць, а на мяне ўсе дзяўчаты глядзяць».

«А ўвогуле, кніжка, вядома, атрымалася», — заўважыла напрыканцы прэзентацыі Сабіна. І з гэтым дакладна складана не пагадзіцца. Таму лепш паспяшацца і пашукаць зборнік у кнігарнях — наклад амаль цалкам раскуплены.

Аляксандра Дварэцкая

Палёт матылька ў зачыненай прасторы

(Да 80-годдзя Міколы Купрэева)

Мікола Купрэеў яшчэ мог бы жыць. 25 траўня яму было б восемдзесят. А яго ўжо няма трынаццаць гадоў.

Не зважаючы на ўсе жыццёвыя акалічнасці, бытавыя мітрэнгі, своеасаблівую натуру і няпросты характар Міколы Сямёнавіча, успамінаецца ён ярка і хораша. Асабліва запомнілася першая сустрэча. Вясна 1992 года. Белавежская пушча. Знаёмства на мансардзе яго жытла ў Папялёве. Мы прыехалі з тэлекамерай, і калі пачалі рабіць здымкі, аднекуль з-пад столі прасторнай спаруды з адзіным вялізным акном, груваcткім сталом, рыпучай табурэткай і шырокім жалезным ложкам выпырхнуў белы матыль, які ўпарта садзіўся на залысіну Міколы, які намагаўся звыкнуцца з накіраваным на яго тэлевізійным вокам... Як ні адганялі мы таго матыля, ён праз пэўны момант усё роўна да яго вяртаўся. Рэжысёр Валодзя Таміла, ужо таксама даўно нябожчык, у рэшце рэшт, не стрымаўся і, скруціўшы газету, збіў нечаканага госця ў палёце. Лёткае, абяскрыленае Божае стварэнне бездыханна ўпала на даўно не мытую падлогу... Які ж гнеў і невыказная ярасць маланкава ўспыхнулі ў вачах Купрэева! Аднак намаганнем волі ён стрымаўся. Хоць здымкі ўсё ж давялося адкласці на пазнейшы час... Адзінокі паэт меў шчасце жыць з матылём, адзінай жывой душой, якая падтрымлівала агмень яго сэрца і творчы дух. Белы — пазабыццёвы — матылёк натхнення...

На тым прыпынюся, бо я ўжо так шмат пісаў пра Міколу Купрэева, што дазволю сабе падумаць і памаўчаць. Замест новых слоў са старым зместам прапаную вашай увазе некалькі тэкстаў самога выклятага пісьменніка: яго арыгінальны допіс пра свае знікненні, вытрымкі з якога ўжо выкарыстоўваліся мной у розных артыкулах, аднак цалкам у арыгінале яшчэ не друкаваліся, а таксама апошнія перадсмяротныя лісты Мікалая Сямёнавіча, якія я атрымаў за тры месяцы да яго скanання. Гэта былі апошнія лісты, напісаныя дарэшты зболеным чалавекам з пробліскамі апошняга светлага пачуцця (закаханасці і ўдзячнасці) да высакароднай жанчыны, якая дапамагала яму. Адным словам, Мікола паміраў, як і жыў, адзінока і годна.

Давайце чытаць і памятаць сваіх паэтаў. Таленавітых і сапраўдных — іх так нямнога.

Леанід ГАЛУБОВІЧ

З лістоў М. Купрэева да Л. Галубовіча

Абдымаю, Лёня!

Атрымаў апошні ліст твой у чацвер. Ані (Ганна Хадаровіч, машыністка Пружанскай райгазеты, — Л. Г.) паказаў (была). Можа, я і напісаў бы табе адразу, хацеў, але пошта за метраў 200, а я хаджу толькі па хаце. І толькі Аняй апошнім часам дасылаю табе канверты. Во-во яна павінна прыйсці (мой дом у баку ад яе дарогі — якраз там, дзе шаша)...

Наконт дома для састарэлых у Ждановічах — баюся нечага. Адчуваю: там культурна, утульна, дагледжана. Але, мабыць, не для мяне... Мне лепей будзе наш раённы Дом інвалідаў. Там усякія... Можа, прасцей, хаця і дурней. Во Аня сядзіць ля мяне. Пішу табе. Нешта недзе думаюць. Хай думаюць. Толькі каб не Таіса Бондар. Я чытаў яе артыкул у «ЛіМе». Ці не пахне чымсьці мінулым?.. Надта, бачу, мяняюць там у вас месцамі людзей, пасады, здымаюць тэксты і г. д. Цяжка там у вас. У Шарашоўскім Доме інвалідаў, можа, лягчэй. Хачу пісаць больш, каб Аня сядзела даўжэй побач. Але зрок здраджвае. Толькі бачу яе вочы насупраць.

Абдымаю на развітанне.
Мікола.

9.02.2004

М. Купрэеў з Ганнай Хадаровіч, 2004 г.

Здароў, Лёня!

Сёння 7 красавіка — Дабравешчанне. І я атрымаў твой ліст, як заўсёды, па-галубовічаўску, добры ліст, бо — з добрым словам...

Аня мяне не толькі па-добраму ўшчувала, але і плакала — зусім па-дзіцячы і па-жаноцку. Помню яе вочы, яе слёзы, якія не йшлі з вачэй маіх жонак. І калі душой я яшчэ мацуюся, то нагамі — усё горш і горш. А за целам, бывае, падае і душа. І ў такой сітуацыі, бачу, чалавек можа засіліцца. Я ўжо глядзеў у сваёй кватэры, за што можна зачапіць прасціновую вяроўку. Становіцца крыху лепш, калі вып'ю віна. Чытаў твой ліст да Ані. У ім ты адносішся да мяне горш, чым у сваіх лістах, — маю на ўвеце твой фактаж з маёй біяграфіі... Але во твой ліст сёння да мяне — дабравешчанне! Цудоўна! Ёсць на зямлі добрыя людзі — і можна жыць. Ты для мяне ў Менску шмат зрабіў — усё! Зрабіў Гадульку ўсё, лічы, — гісторыя бел. літаратуры не забудзе. А да твайго ліста завіталі да мяне муж Ані, потым Папека, Антаноўскі — вось табе і дзень дабравешчання! І я ажыў, мне стала лепш, хаця ногі не валакуць. Аня другі дзень не прыходзіць — і мне лягчэй. Хай бы не прыходзіла. І хачу яе бачыць, хаця глядзець мне ёй у вочы цяжка. Ведаю, і ёй са мной цяжка. Я гэтую цяжкасць скора, напэўна, зліквідую, — бываю надта рашучы. Лёня! Дзякуй табе за дабравест з «Маладосці». А вершы новыя ў мяне ёсць — ніяк не магу перанесці іх з галавы на паперу. Але гэта, вово, здарыцца. Я ж апошнюю сваю нізку ў «ЛіМе» (летась, «Вершы да Яе») напісаў (выліў) за адной паўночы. Пакуль рашуча не ліецца — хай, затое мне, аўтару, будзе цікавей, калі стане ўжо нязносна... Вясну й лета тут шчэ неяк працягну. А там... А там ужо й на высялкі... (Мікола сканаў у інтэрнаце Лясное пад Баранавічамі 19 верасня 2004, — Л. Г.) Што каму. А ты павінен дыхаць — мацавацца, ты й стаіш на гэтым. Толькі здароўе сваё не гняці, не сілкуй яго празмернай працай. А прозу новую я (па-новаму!) задумаў: два аўтары — пісьменнік і журналіст — пра адно і тое ж. Не магу сказаць пакуль што: пра гэта! Я і Яна! Хто яна — ты здагадаешся. Гадуйся, Лёня. Здароўя — тваім...

Мікола.

7 красавіка 2004

Крыху пра мае знікненні

Любіў і люблю знікаць. Найбольш адметныя знікненні помняцца ўсё жыццё. Таму помняцца і вяртанні з іх.

Вось адно з першых знікненняў. З дому, на дзень, у 44-м годзе, зімой. Мне было 9 гадоў. (Бацька жаніўся другі раз. Маці маю знішчылі немцы (ці «нашы») летам 43-га). У стобцы, у вядры, я знайшоў маленькі наган і патроны. Узяў наган, адзін патрон і пайшоў у лес. Прывязаў наган да ствала дулам уверх, зарадзіў, узяў канец шнура, зайшоў за другое дрэва, метраў за 7-8 і стаў тузаць за шнурок. Наган не выстраліў чамусьці. Да вечара тузаў — нічога. І дамоў ужо баяўся ісці. А лес побач з хатай, і я чуў, мяне звалі: «Коля! Коля!» Па слядах ішлі мяне шукаць. А я даў кругаля на двор. Палажыў наган на месца. Бацькі не было дома. Праз дзень-два «арсенал» прапаў са стобкі і вінтоўка з гары хаты. Мне было загадана сядзець у хаце, схавалі штаны мае, сядзеў без штаноў на печы. А мне хацелася хоць раз стрэліць. Бо вайна ж тут была нядаўна.

...Потым я знік на некалькі дзён з дому. Гэта ўжо калі мы пераехалі ў Заходнюю (дзе цяпер Бярозаўская ДРЭС). Здаецца, у 49-м, таксама зімой. Мне купілі новае байкавае паліто. А я ў першы ж дзень падраў яго аб цвік у плоце. Была прычына знікнуць. (Бацька працаваў дырэктарам сямігодкі.) Я пакінуў кнігі ў школе і 15 км ішоў на бліжэйшую станцыю Бронная Гара. Убіўся ў цягнік. Злазіў у Баранавічах, а на пероне мяне чакаў міліцыянер (бацька ўзняў трывогу). У спецдзетпрыёмніку мяне (нас там такіх было з паўсотні) апранулі ў картовы касцюмчык (першы ў маім жыцці касцюм), добра кармілі. Праз дні два «экспедытар» даставіў мяне пад акно настаўніцкай у школе. Быў вечар. Я паказаў пальцам праз шыбу на бацьку, мой экспедытар пайшоў у школу, а я зноў знік. На гэты раз — пад акно сваёй хаты. «Яны» прыйшлі з школы, я чуў, як «экспедытар» казаў: «Во толькі што я яго пакінуў пад акном...» Я заплакаў, мяне пачулі, пазвалі ў хату. Помню, «яны» пілі гарэлку, а я ёй яешню...

...Пасля 9-ці класаў, летам, мы з сябрам укралі кілаграмы тры старога сала, друг прадаў украдзеную ім дома муку (каб былі грошы), у мяне быў нямецкі, з цялячай скуры, поўсцю ўверх, ранец, і мы селі на паяздок вузкакалейкі з Івацэвіч да Целяхан. Потым — пеша да Пінска. Там забраліся, вечарам, на пасажырскі вагон. У Лунінцы нас убачыла на вагоне міліцыя, загадала, з перона, злезці.

...Пасля першага семестра ў Брэсцкім педінстытуце я прадаў гадзіннік, перадаў праз друга-аднакурсніка коўдру бацькам у Івацэвічы і кінуў інстытут — паехаў да цёткі ў Растоўскую вобласць, на Дон. Даўно туды цягнулі стэпы і казачкі. Бліжэй да Кубані, куды я даўно ўжо мерыўся знікнуць, вар'ята, «няроўнаўважанага», імпрэсіўнага, мяне даўно туды цягнулі «Кубанскія казакі» і «Кавалер Золотой Звезды». Во які магутны быў сацрэалізм. Прычыну ж інфаць інстытут была яшчэ і тая, што тады, восенню 56-га, мяне і яшчэ аднаго такога ж камсамольца ў Брэсцкім ваенкамаце не ўзялі, як мы ні прасіліся, дабравольцамі ў Венгрыю — гэтак хацелася абараняць заваёвы сацыялізма ў братняй краіне ад «происков империализма». Былі і яшчэ важныя прычыны...

Праз год вярнуўся ў інстытут. Пасля таго, як летам там, на Доне, папрацаваў каменачосам <...> Вярнуўся на новы першы курс, дзе сустрэў студэнтку з Сіняўкі, з якой на 3-м курсе ажаніўся і ад якой потым 5 гадоў узапар хранічна знікаў і якой у апошнія гады прысвячаю самотныя вершы. Ад яе знікаў і вяртаўся, але перад тым, як зайсці ў хату, сустрэцца з ёй, мыўся чыстай сцюдзёнай вадой з былой рэчкі Начы (цяпер гэта канава ля Сіняўкі) і з іншых рэчак. Знікаў потым і ад другой, юнай, жанчыны...

...З 67-га па 86-ы год (пасля зборніка «Непазбежнасць») знік — не з паэзіі, не са старонак прэсы — з самога сябе. Знік у нетрах Палесся. І толькі калі зразумеў, што знікаць ужо някуды, што ўсе ногі і дакументы згублены, і Палессе згублена ўшчэнт, і калі пачуў, адчуў, што недзе там, наверсе, нешта цікавае і чалавечнае вяртаецца на зямлю — і я стаў вяртацца. Але ўсюды вярнуцца ўжо немагчыма. Хоць некуды, здаецца, вярнуўся.

І яшчэ пра два свае знікненні ў маленстве. Успамін пра адно з іх — балюча-пакутлівы, пра другое — найсветлы.

Першы. Мне гадоў дванаццаць. Мы ўсім класам ідзем з суседняй вёскі ля Чорнага возера — паказвалі сваю мастацкую самадзейнасць. Я знікаю з цямрыва ля дарогі, бягу па лесе далёка наперад ад сваіх аднакласнікаў, прыбягаю ў сваю вёску, там грукаю ў сенцах запаветнага дома, мне адчыняе дзверы жанчына, і я, заікаючыся, кажу ёй, што Ларыса, яе дачка, мая аднакласніца, ужо блізка, ідзе па дарозе, хутка будзе дома. А жанчына, маці той чарнавокай незабыўнай дзяўчынкі, кажа: «Дык чаго ж ты ўцёк ад усіх, ад Ларыскі? Памог бы ёй ісці, памог бы ёй што несці. Такая ж гразь, такая цемра...»

Другі. Мне дзевяць гадоў. Мы сям'ёй пераязджаем з Гомельшчыны ў Заходнюю. У Мінску на чыгуначным вакзале, сярод людскога тлуму, снежнай грязі ў кутку залы, я пачуў: дзесьці ўгары — цудоўная, ніколі мною не чутая (апроч вясковага гармоніка) прыгожая музыка. І я пайшоў (ніхто з маіх, а сярод іх быў і дзядзька-міліцыянер, бацькаў брат, які служыў у Мінску, — ніхто не заўважыў), пацюху пайшоў па прыступках лесвіцы ўверх — там у залацістай зале, перад раcпранутымі людзьмі за сталамі, ля блакітных вялізных фікусаў рабілася тая музыка. Дзядзька-міліцыянер там знайшоў мяне, ён узяў мяне за руку, усміхнуўся, крыху так пастаяў са мной ля аркестра, потым павёў зноў уніз, у той тлум... Але тая музыка прыгожая яшчэ й цяпер стаіць у маіх вушах, я гляджу ўверх. Раблю крок — і музыка знікае.

1994

Дзядзька

Словы пра Антона Кісяля

Адам ГЛОБУС

Эпапеі

Дзядзька Антон зачытваўся тоўстымі кнігамі. Дзюма, Купер, Шышкоў пісалі прыгодніцкія эпапеі для такіх чытачоў, як наш Антон. Ён браў важкі двухраманны том Фенімора Купера, клаў на стол, а побач ставіў высокі кубак з моцнай і духмянай гарбатай. Антон чытаў пра прыгоды непераможнага індзейца Чынгачгука — Вялікага Змея, еў батон з яблычным павідлам і запіваў гарбатай. Захапленне раманамі прыйшло да Антона ад старэйшай сястры — Ніны. Праўда, яна зачытвалася зусім іншымі пісьменнікамі, такімі, як Дыкенс, Бальзак і Заля.

Дзядзька Антак

Кош

«Валодзя, вазьмі кош і занясі ў палатку да салдатаў. Я сабрала паесці: сыр, хлеб, сала. Наш Антачак служыць. Можа, і ён у якой палатцы сядзіць. Хай бы нехта і яму прынёс паесці. І ў Карэліі павінны быць добрыя людзі. Яны паўсюль павінны быць... Ідзі!» — баба Ядзя дала мне кошык з харчамі. Вельмі апетытна выглядалі ў ім свежыя гуркі. Пёры цыбулі, сабраныя ў пук, глядзеліся шыкоўна побач з мармурова-белымі варанымі яйкамі. Ісці да чужых салдатаў мне зусім не хацелася. Трэці дзень за горадам, на скрыжаванні, каля шашы Мінск-Брэст стаяла вялікая брызентавая палатка. У ёй жылі чацвёра вайскоўцаў. Ішлі вучэнні. Аднаго разу па нашай вуліцы ўночы праехалі танкі. Зямля дрыжэла. У бабіным буфеце пазвоньваў шкляны посуд. Выйсці на вуліцу і паглядзець на танкі зблізку ніхто з нашых не рызыкнуў...

«Пакажы-пакажы... Што ў кошыку? — салдат паперакладаў сабранае бабай Ядзяй і сказаў нечакана: — Не вазьму. Нам тут дзеўкі столькі ўсяго панапрыносілі, мы і за месяц не з'ямо. Нясі ўсё дадому. Скажаш бацькам «дзякуй»».

Сыходзіць я не спяшаўся, было крыўдна за бабу Ядзю, якая сабрала гэткі прыгожы кошык для салдатаў, збірала, як для нашага Антона, а яны не ўзялі. «Пачакай! — салдат схаваўся ў палатцы, а праз хвіліну выйшаў з поўнымі жменямі дарагіх шакаладных цукерак. — Вось табе шакалад, за добрую службу!» Салдат высыпаў цукеркі ў мой кош.

Калі Антон вярнуўся з Карэліі, я папытаўся, ці прыносіў хто з карэлаў салдатам паесці. «Ніхто ніколі нічога не прыносіў», — адказаў былы памежнік.

Войска

Антон збіраўся паступаць ва ўніверсітэт, а потым перадумаў і вырашыў ісці служыць у войска. У той час былі паўсюдныя недаборы, бо хлопцаў, якія нарадзіліся ў час вайны, было зусім мала, а таму забіралі служыць на тры, на пяць, а то і на ўсе сем гадоў. Антона ў ваенкамаце сустрэлі з радасцю. Сказалі, што ён самы здаровы прызыўнік у Койданаве. Здаровага і вясёлага прызыўніка закінулі служыць памежнікам на карэла-фінскай мяжы. Антон служыў у Запаляр'і. Там нават гарэлка замярзала так, што ў бутэльцы з лёдам заставалася вадкім адно яечка спірту. Антон расказваў, што на мяжы лавілі перабежчыкаў. Усіх іх называлі бандытамі і расстрэльвалі без суда і следства. Маладыя салдаты не хацелі страляць у людзей. Тады гэтых непаслухмяных салдатаў прымушалі закапаць бандыта жыўцом. «Закапаеш жывога чалавека ў зямлю, і наступным разам страляеш так, каб забіць, бо гэта больш гуманна і не так страшна, як жывога пад зямлёй пакідаць». Ахова мяжы на далёкай і чужой Поўначы праходзіла для Антона складана. Там ён і цяжкае раненне атрымаў. З напарнікам і аўчаркай Антон бег за бандытамі. Лейца, якой напарнік стрымліваў сабаку, заслізнула ў расколіну і захрасла ў ёй. Пакуль напарнік вырываў з расколіны лейцу, Антон бег за бандытамі адзін. Бег і наляцеў на нож. Бандыт схаваўся за дрэвам, прапусціў Антона наперад і напаў на яго са спіны. Вялікім нажом ён парэзаў Антону бок. Бандытаў не выратаваў той крывавы напад. Іх упалявалі і пазабівалі. Антона ўзнагародзілі гадзіннікам і адпусцілі ў адпачынак ажно на цэлых дзесяць дзён.

Казытка

У дзяцінстве мяне, пэўна, як і ўсіх нас, прымушалі спаць пасярод дня. Былі спакойныя дні, калі я клаўся і хутка засынаў, а здараліся выпадкі, калі не спалася. Прыйшоў дзядзька Антон з войска ў адпачынак. Усе з ім гавораць не нагаворацца, усе яго слухаюць не наслухаюцца, а мне трэба ісці і класціся ў ложак. Сям'я сядзіць за сталом, а мяне праганяюць. Упа́рчуся, злуюся, ваўком пазіраю... Баба Ядзя кажа Антону, каб завёў мяне ў спачывальню і паклаў спаць. Антон вядзе мяне і гаворыць, што можа навучыць не баяцца казыткі. Усе дзеці яе баяцца. Усе адзін аднаму расказваюць, як бандзюкі і кітайцы заказытваюць сваіх ахвяраў да смерці. Не веру я Антону. Хацеў бы паверыць, але не верыцца. Ён прапаноўвае паказытаць яго. Казычу — не смяецца. Антон кажа, што трэба навучыцца трываць казытку. Ён казыча мае падэшвы, я трываю. Казыча па рэбрах — трэваю. Нават казытку пад пахамі я ператрываў. Стаміўся ад напружвання і заснуў. Прачнуўся і адразу згадаў, што навучыўся трываць казытку. Сапраўды навучыўся на ўсё жыццё.

Паравоз

Я з маці чакаў Антона на пероне. Ён вяртаўся з Карэліі, дзе адслужыў бясконцыя тры гады. Зіма. Чорна-сіні вечар. Блакітны рыпучы снег. Залатое святло вакзальных ліхтароў. Я страшэнна змерз. Маці прапаноўвала чакаць у вакзальным будынку, але мне хацелася стаяць на пероне. Здавалася, што так хутчэй дачакаюся сустрэчы з Антонам. Нарэшце чорна-чырвоны паравоз прыцягнуў ланцуг зялёных вагонаў. З вагонаў неяк вельмі хутка насыпалася на перон процьма пасажыраў. У таўкатнечы і мітусні мы баяліся размінуцца з Антонам. Дарэмна баяліся, бо гурт салдатаў у жоўта-зялёных бушлатах нельга было не заўважыць. Маці закрычала на ўвесь вакзал: «Анто-о-он!» Адзін з салдатаў спыніўся і азірнуўся. Ён! Антон! Вярнуўся! Жывы!!! Маці абдымала свайго брата і нават плакала. Я стаяў на снезе і чакаў. Я чакаў, пакуль дзядзька Антон скажа: «Які ты вялікі! Мужчына!» З паравоза на перон ляцела белая па́ра. Антон развітаўся з салдатамі, і мы ўтрох пайшлі праз марозны вечар на трамвайны прыпынак.

Значкі

Калі Антон вярнуўся з войска, у яго на гімнасцёрцы было шмат розных значкоў. «Гэх! Каб жа мне такіх значкоў на грудзі паначапляць, я быў бы самым шчаслівым хлопцам!» — так я думаў, але сказаць пра тое Антону не наважыўся. Пра значкі сказаў Толік Кісель. Ён быў на два гады старэйшы за мяне, і рашучасці меў больш. Толік ужо ў школу хадзіў, а я яшчэ ў сад. «Барыс Ладаўшчук, калі прыйшоў з войска, дык паразадаваў сваім хлопцам усе значкі з гімнасцёркі! Яны лёталі па вуліцы і выхваляліся, што ў іх ёсць вайсковыя значкі, а ў нас такіх няма і не будзе. Мы сказалі, што Антон вернецца з войска — і падорыць нам свае значкі!» — такую гісторыю Толік распавёў Антону. Той зняў з гімнасцёркі значкі і паначапляў нам на грудзі. Я быў такі шчаслівы, што ўсміхаўся, адкрыўшы рот. Так мяне і сфатаграфаваў Славік Александровіч. На здымку я атрымаўся з шырокай усмешкай, са значкамі на куртцы, але без пярэдніх верхніх зубоў. Дзед Бронік паглядзеў на маю зялёную куртку, абчапляную вайсковымі значкамі, і сказаў: «Табе можна ў войска не хадзіць, усе ўзнагароды ты цяпер маеш».

Радзіна Адамчыкаў, 1962 г.

Папяросы

Толік Кісель скраў у свайго бацькі папяросу «Север», а я вытрас з татавай пачкі папяросу «Беломор-канал». З папяросамі і запалкамі мы схаваліся за хлеў. Пакуль дарослыя за накрытымі сталамі балявалі, мы пускалі дым у сіняе вераснёвае неба. За пакурваннем нас злавіў дзядзька Антон. Ён сварыўся не столькі за крадзёж папярос, колькі за тое, што курылі мы каля складзенай за хлявом саломы, якую яшчэ не закінулі на гарышча. Каб, не дай ты Бог, салома ўспыхнула, дык мог згарэць і ўвесь наш хлеў з кабанамі ды матацыкламі. Кабаноў было шкада па-сапраўднаму.

Дараванне

Вэнджаны кумпяк смачнейшы за кумпяк засолены. Таму і сабраліся нашы койданаўскія мужчыны і паставілі ў казікавым садзе вежу вяндлярні. Вырашылі шэсць кумпякоў вэндзіць. Два кумпякі прынёс Іван Мілько, два кумпякі прыцягнуў Казік Кісель, і два даў наш дзед Бронік Кісель. Вэндзіць трэба доўга — некалькі дзён узапар, таму мужчыны напісалі расклад на тры змены. Антону дасталася начная змена. Ён цэлу ноч падкідаў на вуголле ядлаўцовыя лапкі, падкідаў, падкідаў, а пад раніцу заснуў. Антон заснуў, а вяндлярня загарэлася. Шэсць кумпякоў пападалі ў вуголле і моцна абгарэлі. Што не згарэла, тое спяклося. Тры сям'і засталіся без вэнджаных кумпякоў. Антон страшэнна перажываў. Абяцаў Івану і Казіку адкупіць кумпякі. «Антачак, ды не еш ты сам сябе! Згарэла сала? Чорт яго бяры! Выкармім мы новых кабаноў...» — так мая баба Ядзя суцяшала сына. «Мама, паслухайце, што скажу... Віця Мілько не заснуў! Шурык Мілько не заснуў! А я, дурань слабавольны, заснуў у апошнюю ноч. Дзе справядлівасць? Каб п'яны быў. Каб ператомлены чым. Цвярозы заснуў. Крыўдна!» — Антон ледзь стрымліваўся, каб не заплакаць. Каб чаго кепскага з ім не здарылася, усе гаспадары абгарэлых кумпякоў сабраліся і вырашылі Антону даравацьза сапсаваныя харчы. Каму іншаму — можа, і не даравалі б. Іншаму давялося б адкупляць кумпякі.

Свінтус

Койданаўскіх кабаноў мы называлі па-рознаму. Дзюдзькі, дзюдзі, кабаны, кабанчыкі, свінні... Дзядзька Антон казаў на самага вялікага Свінтус-грандыёзус. Усё дзяцінства я быў упэўнены, што наш Антон сам прыдумаў для кабана такую манументальную мянушку. Нават паглядзеўшы камедыю нашага земляка Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошні», у якой той Свінтус-грандаёзус і нарадзіўся, я ўсё адно не паверыў, што сатырык Кандрат Кандратавіч вынайшаў грандыёзнага свінтуса сам. Нешта ў гэтай мянушцы ёсць праўдзіва-народнае, надаўтарскае і не зусім каб тэатральнае. Пра Свінтуса-грандыёзуса добра казаць і жартаваць у хляве, дзе пахне свежым гноем, вараный бульбай і смалістым пілавіннем.

Дошка гонару

Твары на дошках гонару такія афіцыйныя, што знаёмых людзей у іх цяжка пазнаць. У рэальным жыцці ў людзей твары зусім і не геройскія. Раней дошак гонару было шмат. На кожным прадпрыемстве, каля кожнай фабрыкі і кожнага завода стаялі стэнды з фотапартрэтамі герояў працы. Я асабліва не ўглядаўся ў перадавікоў вытворчасці, бо нікога са знаёмых тамака не было. Нікога, акрамя майго дзядзькі Антона. Ён працаваў токарам на маторарамонтным заводзе. Яго геройчны фотапартрэт быў выстаўлены на вулічнай дошцы гонару. Калі я ішоў з чыгуначнага вакзала ў дзедаў дом ці з дому бег на вакзал, дык абавязкова вітаўся з дзядзькавым фотапартрэтам. «Добры дзень, Антон!» — «Антон, добры вечар!» Не стану нешта-нейкае казаць пра астатніх на дошцы маторарамонтнага, а дзядзькам маім можна было ганарыцца па-сапраўднаму. Токар ён быў адметны. Каля станка і ногі згубіў. Ад штодзённага сямігадзіннага стаяння ў Антона пачаўся трамбафлебіт, а пазней зрабілася кепска з сэрцам. З завода давялося сыходзіць. Фотапартрэт яшчэ нейкі час пакрасаваўся на дошцы, але потым яго замянілі іншым ганаровым тварам.

Праца

Антон неяк хутка стаміўся ад жыцця. Хваробы напалі на яго з розных бакоў: ногі, сэрца, вочы... Давялося аформіць інваліднасць.

Працяг на стар. 11 (5) »

Рэцэпт шчасця

Фелікс БАТОРЫН

***

Часы старэюць. Час не мае ўзросту.
І вусцішна з таго, што ўсё так проста.

***

Ты пэвен, што душы не існуе,
Пакуль табе не плюнулі ў яе.

***

Сусвету будоваю простаю
Уражвае сэрца штораз:
Прастора складаецца з ростаняў,
Са стратаў складаецца час.

***

Ёсць шмат таго, чаго не перайначыць
І не схаваць у найшчыльнейшай ночы:
Сумлення ні памацаць, ані ўбачыць,
А пляма на сумленні лезе ў вочы.

Скажы, дубе

Колькі кольцаў, скажы, у ствале тваім, дубе?
— Столькі іх там, браток,
колькі год маёй думе.
Ну, а дума — пра ўсё, што я чую, што бачу:
Плач, што нібыта смех, смех,
падобны да плачу,
І сталенне дзяцей, і малойцаў старэнне,
Духу злы заняпад і святое гарэнне,
Зеляніну вясны, кроў на травах і снезе,
Мову вашых дзядоў, што падзелася недзе.
Сню віхуру падзей, што, як дрэвы,
вас склычыць
І пілой вастразуба вам кольцы падлічыць.

Перачытваючы лаціністаў

Стамлёныя дрэвы зімоўку сваю
аплацілі авансам.
Зямля астывае, вада астывае,
а кроў не астыла,
Бунтуе ў артэрыях, перацякае па венах,
Цягліцы сілкуе, і думкі сілкуе, і цяжка
Праз гэтыя важкія думкі ссівелай галоўцы.
Мо выкінуць з думак якую?
Дык новая ж прыйдзе,
Цяжкая, як молат кавальскі,
як глыж ледніковы.
Чаму не дасі мне, Цар Свету, крылатае думкі,
Якая ўзняла б мяне аж да дзвярэй
Твайго дома,
Каб вокам адным зазірнуць і праз шчыліну ўбачыць
Святло, што не гасне, і веліч,
якая не блякне?

Франсуа Віньён

Жыў ды быў на свеце белым
Песняпеўца-рыфмакрут.
У яго ў душы свярбела,
Быццам быў там пер'я жмут.

І каб сверб спатоліць гэты
І душы вярнуць спакой,
Ён спяваў вясной і летам,
Што ні восень і зімой.

Быў кароль, як цмок бязбожны
І без слыху да таго ж,
І яму матыўчык кожны
Быў нібы ў пячонцы нож.

І кароль змрачнеў зацята
З кожным новым тра-ля-ля.
У астрог пясняр узяты
Па загадзе караля.

Дык астрог той зведаў свята
І пазбавіўся тугі:
Зазвінелі струнна краты,
Заспявалі ланцугі.

Стаў ірваць кароль валоссе,
Бегаць злосна ў кут з кута.
«Калі гэткае ўсчалося,
Дык — на вісельню чмута!»

Не змаглі павесіць зуха
Па загадзе караля:
Слуп стаў танчыць весялуху,
Закружылася пятля!

Пераклаўшы печ на дачы

Гліністы пах свежаскладзенай печы.
Спробнага палу цяпло.
Хочацца сесці і думаць аб нечым,
Нават чаго й не было.

Хочацца ўспомніць вясёлыя хвілі,
Хай і было іх няшмат:
Быццам бы вернецца ўсё, што згубілі, —
Як не было гэтых страт.

Хочацца рукі стамлёныя ўкласці
Ў добрыя рукі твае.
Хіба ж не вось яно — ціхае шчасце,
Тое, чаго нестае?

Бацькаў рэцэпт шчасця

Не журыся, не тужы
І не поўзай, як смаўжы,
Не тачыся, як чарвяк,
Не студзіся, як мярцвяк.
А пяшчоты не душы,
Марнай злосцю не грашы,
Як хто лепшы, не зайздросць,
А за ім цягніся ў рост.
Слухай татку,
Шануй матку,
Вучы сына,
Не гні спіны,
А ўгінай плечы, —
І будзеш жыць па-чалавечы.

Лютаўская завіруха

Падкідаючы пелерыну,
Сцюжай лютаўскай разагрэта,
Звар'яваная балерына
Круціць дзікія піруэты.

Ні партэра ёй, ані ложы.
І, матляючы, быццам цацкі,
Увіроўвае прахожых,
Што з цяпла пайшлі па-вар'яцку.

Але топіцца й звар'яцелы,
Гасіць яву ўвачч дрымота.
Наталіўшы душу і цела,
Яна ўляжацца на сумёты.

***

Навісае неба шэрай глыбай.
Галубы дранцвеюць на карнізе.
Расчыню вакно ці выб'ю шыбу,
Каб сябе разгледзець дзесьці ўнізе.

І, калі ў бязмежную завею
Паляціць украдзенае шчасце,
Можа быць, нарэшце зразумею,
Як жа я ўхітрыўся нізка ўпасці.

Бо дарэмна выбраў для палёту
Неба я з нягеглую аўчынку.
І мяне заваляць, як сумёты,
Тысячы не ўчыненых учынкаў.

Дуб вячысты

Узнёсся дуб вячысты —
Аж шапка з галавы —
На ўзвышшы травяністым
Да самай сіняв.

У зыркай зеляніны
Быў залаты адліў,
Бо дуб сабе вяршыню
Аб сонца прыпаліў.

Дарыла ранне дубу
Зіхценне чыстых рос.
Пра вечнасць дуб не думаў —
У вечнасць ён урос.

***

Багаты на неба птушынае,
На далі ў блакітнай смузе,
Зноў травень напіўся шыпшынаю —
Стаіць на буслінай назе.

За кніжкай, забытай у зацені,
Сарока цікуе крадком,
А ў кніжцы старонка закладзена
Пажоўклым асеннім лістком...

Санет напрысмерку

На раздарожжах колішніх растанняў
Павырастаюць травы і лаза.
У попел палымяных парыванняў
Запозненая скоціцца сляза.

Задышкаю замяніцца дыханне.
Спустошаны, зачыніцца сезам.
У супраць перакінуцца ўсе за,
І звычкаю абернецца каханне.

І зношаныя зáбаўкі свае
Бязлітасна шпурне на сметнік доля.
Іх жорсткі вецер часу адпяе,
Хаця яны пакуль яшчэ не ў доле...
«Не папусці, — я Госпада прашу, —
Каб дажываў я, страціўшы душу».

***

Снамі ўглядаюся ў яву начы.
Мараю ў дзённую яву ўглядаюся.
Зношаным целам душу зберагчы
Ўсё намагаюся я, намагаюся.

Цяжанька ў свеце, што повен спакус,
Сцежку намацаць адзіную верную
І на вяршыні ўсіх прац і пакут
З чыстаю зоркай сустрэцца вячэрняю.

Увышыні — супраць цягі зямной —
Плыні жыццёвыя ў шчасце сцякаюцца.
А з-пад прасціны апошняй сваёй
Позна ў граху пустамарнасці каяцца.

***

Як хочацца хаваць ад іншых раны,
З усмешкаю трываць абразаў боль,
Пражыць жыццё ціхмяна ды рахмана,
Суседу не ступнуўшы на мазоль.

Ды прыйдзе час адчайнае адвагі,
Каб шапку — прэч і расхрыстаць крыссё
І за мяжой разумненькай развагі
Дзвярыма грымнуць, выказаўшы ўсё.

« Пачатак на стар. 10 (4)

Войска і завод высмакталі з нашага волата ўсе сокі. Ён занудзіўся. Пачаў выпіваць. Аднойчы ранічай Антон пазваніў у дзверы маёй мінскай кватэры. Ад Антона моцна пахла віном. Мы пагаварылі, стоячы ў пад'ездзе, бо зайсці ў кватэру ён адмовіўся. Дзядзька папрасіў знайсці яму працу ў Мінску. Хацеў змяніць лад жыцця. Збіраўся кінуць выпіўку. Я правёў Антона на чыгуначны вакзал і даў яму грошы. Ён спрабаваў адмовіцца, але ўсё ж забраў дваццаць даляраў «на дарогу да станцыі Койданава». Працу ў Мінску для былога токара з інваліднасцю я не знайшоў. Шукаў, размаўляў са знаёмымі, прасіў. Ніхто не захацеў дапамагчы хвораму чалавеку, якому было за пяцьдзясят.

Чаравікі

Доўга выбіраў. Доўга прымерваўся. Доўга разлічваў, як бы атрымаць максімальную скідку на чаравікі швейцарскай фірмы «Бэйлі». Нарэшце намераў. Выбраў з трох пар зручнейшую. Праўда, зручнасць чаравікаў лепей называць знохнасцю. У знохных абновах іду я па мінскай вуліцы Багдановіча, а побач са мной крочыць мой дзядзька — Антон Кісель. Я іду па ходніку, а ён — па траве. Яна пад ягонымі ступакамі не змінаецца. Трава нават не варушыцца. Разумею — Антон мёртвы. Ён даўно пакінуў наш мала ўтульны свет. Чаму ён вярнуўся? Каб пераадолець няёмкасць гнятлівага маўчання, кажу: «Бачыш? Я сабе ў Барселоне набыў швейцарскія чаравікі. Гады тры буду насіць. У мяне такія і раней былі. За тры гады падэшва ўсё ж сцерлася. Выдатныя чаравікі...» Антон на мяне зірнуў праз тоўстыя лінзы акуляраў і кажа: «Я свае пантофлі гадоў дзесяць нашу, не здымаючы, а яны ўсё як новыя. Як надзелі мне іх... Ну ты ж разумееш... Так і хаджу. Падэшва не сціраецца зусім». Прачнуўся я — яшчэ сонца не ўставала з-за гары. Ад начной сустрэчы з дзядзькам у мяне ўзняўся настрой. Прыемна сустрэць, хай сабе і ў сне, чалавека, які цябе любіць.

Надзейнасць

У мяне было тры дзядзькі: Антон, Сава і Ян. Сава і Ян — бацькавы родныя браты, Антон — зводны брат маці. Усіх сваіх дзядзькоў я паважаў. У Саве бачыў разумнасць і практычнасць, Ян быў рамантыкам і вандроўнікам, Антон — сама надзейнасць. Антон быў і самы блізкі мне, бо шмат чытаў, збіраў бацькавы і мае кнігі. Калі здаралася якая непрыемнасць ці трэба было перахавацца, я ехаў на станцыю Койданава, у Дзяржынск, да Антона. Аднойчы пракурорскія пагражалі мне арыштам, я перачакаў мітусню і тузаніну ў Антона. Было і такое, што маскоўскія і тульскія бандыты сачылі за мной, «забівалі стрэлкі» і вялі суворыя перамовы, тады ўсё зробленае я хаваў у Антона. Яму можна было верыць, як вершш маці і бацьку. Антон браў з маіх рук пакунак і хаваў яго. Дзядзька нават не пытаўся... Што ў пакунку? Грошы? Колькі іх там? Браў моўчкі, а калі разборкі з тульскімі і маскоўскімі бандытамі скончаліся, ён вярнуў мне той пакунак. Не так і шмат людзей на свеце, каму ты можаш даверыць пакунак з грашыма, сабранымі на чорны дзень. У мяне быў такі чалавек — Антон з Койданава, надзейны родны дзядзька.

Віншаванні

Дзядзька Антон заўсёды тэлефанаваў мне на дзень нараджэння. Здаралася так, што мы чулі адзін аднаго толькі раз у год. Я, каюся, ніколі не віншаваў дзядзьку з ягоным днём народзінаў. Ягоную сястру — цётку Рэню — віншаваў і віншую, бо так у нас склалася. Цяпер сяджу і сам сабе пытанне задаю... Чаму я ніколі не віншаваў Антона? Было ж прасцей простага пазваніць і сказаць некалькі добрых слоў. Сказаць, што я яго паважаю і люблю. Не званіў і не казаў. Паважаў і любіў, але ні разу яму пра гэта не сказаў. Сорамна. Асабліва цяпер, калі ў сацыяльных сетках я штодня віншую шмат самых розных сяброў, знаёмых і фрэндаў. Віншую людзей, якіх нават у рэальнасці ніколі не бачыў. Новы час — новыя правілы ў этыкеце. Добра, што чалавек можа атрымліваць процьму віншаванняў на свой дзень нараджэння... Трэба будзе Антону кветкі на магілу занесці. Скончыцца зіма, вясною ці летам паеду ў Койданава і занясу Антону кветкі, васількі. Антон заўсёды любіў васількова колер, Рэня любіла чырвоны, а ён — васількова.

Таямніцы Ціхова
(Урывак з аповесці)

Альжбета КЕДА

Мяне завуць Альжбета. Скажаце: імя даўняе, несучаснае. Пагаджуся: даўняе, несучаснае. Але не ў нашым краі і не ў тым часе, калі я з'явілася на свет. Бо хіба з дзясятак дзяўчынак з наднёманскіх ваколіцаў пайшлі тады ў жыццё Альжбетамі. Імя стала першай ніткай, пацягнуўшы якую, разматала клубок вялікай таямніцы. Таямніцы Ціхова. Спатрэбілася мне на тое больш за сорак гадоў. Каб давесці, што прыгожы граф Генрых Пырскі (мая дзявочая мроя, з кім размінулася ў часе) — не забойца. У каго ні пыталася, усе казалі амаль аднолькава: «Ён не мог забіць. Але забіў...»

Не збіралася пра гэта пісаць. Ды апошнім часам яны не даюць мне спакою. Ходзяць, размаўляюць, праносяцца ў сваіх лёгкіх брычках па шашы ці вершнікамі па лясных сцежках, кахаюць, пакутуюць... І ўсё пішуць, пішуць. У прыгожых сшытках са скуранымі вокладкамі. У кожнага рознага колеру. Яны — гэта графы Пырскія, апошнія гаспадары Ціхова, маёнтка ў глыбіні Налібоцкае пушчы. Днём яны крыху адступаюць, іх засланяюць мае клопаты, клопаты... Якія яны нікчэмныя, гэтыя нашы штодзённыя справы. А бяссонную ноччу графы Пырскія вяртаюцца. І ўсё пачынаецца спачатку. Ужо і службу ў нашай грэка-каталіцкай царкве за іх замовіла. Не дапамагло.

Зрэшты, цяпер апісаць тую гісторыю мне зусім няцяжка. Больш за дзесяць гадоў мінула, як атрымала тыя прыгожыя сшыткі. Чытала кожны нат не па некалькі разоў. Дзясяткі разоў. Вырашыла, што проста перапішу іх. Нічога не змяняючы. Праўда, перапісваць буду не запар, а выбіраючы з розных дзённікаў, у сюжэт складаючы. Але перш раскажу, што даведалася да таго, пакуль займела тыя сшыткі.

Вось жа, пра слова, што было адпачатку, — імя. Такое ў нашым Наднямонні было неадночы: у многіх сем'ях з'яўляліся дзеці з аднолькавым імем. Як сведчанне вялікага шанавання пэўнае асобы. У трыццатыя гады было ў нас многа хлопчыкаў з імем Віталь. Адзіны брат маёй мамы таксама меў гэтае імя. У гонар ярэміцкага святара айца Віталя Жалезняковіча, які сапраўды быў вартым павагі. Як лепей тутэйшы люд мог яе засведчыць?

Кім была была тая Альжбета, што выклікала хвалю любові нашых родных, якая стала знакам кожнае з яе тутэйшых аднаіменніцаў? З дзяцінства цікаўная да ўсяго, дапытвала бабулю, маму. З іх аповедаў склаўся ў маім уяўленні вобраз незвычайна прыгожай дзяўчынкі. Незвычайна, бо ні адна з нашых красуняў не мела залатых валасоў і чорных вачэй. Чорныя вочы бываюць? І бабуля, і мама сцвярджалі, што ў Альжбеты былі. І свяціліся яны дзівоснаю дабрынёю. Валасы залатыя, густыя, хвалістыя, тварык, як пялёстак язміну, а на ім ззяюць дзве чорныя зоркі. Так бабуля казала. Яна часам гаварыла квяціста. Адкуль гэта ў вясковай кабеты? Не заўсёды яна жыла ў Антанёве, вёсцы ў глыбіні Налібоцкае пушчы. Дзяцінства прайшло ў Санкт-Пецярбурзе. Там і навуку першую, якая і апошняю стала, засвоіла. Любіла ўсё іскрыстае параўноўваць з зоркамі, а далікатна-белае з язмінам, улюбёнымі кветкамі, якія штовесну расцвіталі ля яе хаты...

Але галоўнае: была тая дзяўчынка адзіным дзіцяткам апошняга гаспадара Ціхова, знакамітага ў нашых мясцінах доктара, графа Фелікса Пырскага, усімі шанаванага, багатай спадчыніцай. Праўдзівым анёлам, якім усе захапляліся. Чаму б ёй анёлам не быць: столькі дабрыні і пяшчоты атуляла яе з самага маленства. Не суджана ёй было спаткаць маладосць і сталыя гады тут, бо надышоў верасень 1939 года, калі амаль усе гаспадары маёнткаў пакінулі наш край. А хто не пакінуў, шкадавалі моцна. Калі новыя ўладары дазволілі такую раскошу — жыць і шкадаваць. Бо тых, каго не выслалі ў страшны Сібір, Казахстан ці яшчэ куды, гвалтоўна звялі ў магілу. Ці ў 39-ым, ці пазней. Графы Пырскія з'ехалі назаўсёды. Ніхто з іх ніколі не вярнуўся ў Ціхова.

З Ціховам і была звязана гісторыя забойства антанёўскай настаўніцы Ядзвігі Маеўскай. Яшчэ адной прыгажуні. Калі пыталася ў бабулі, хто быў прыгажэйшаю, Альжбета ці пані вучыцёлька (так у нашых мясцінах называлі настаўніцаў), адказвала: «Абедзьве». Калі ж я не адступала: хто ж усё-ткі, бабуля кідала сваю заўсёдную працу, глядзела неяк задуменна і казала: «Падумай, як іх можна параўноўваць? Адна дзяўчынка. Ёй было крыху болей за дзесяць гадоў, калі пакінулі Ціхова. Другая — маладая пані. Калі яе забілі, мела толькі дваццаць тры гадочкі...» І дадавала: «Абедзьве такія прыгожыя, што свет не бачыў».

Графы Пырскія з'явіліся ў спадчынным маёнтку напрыканцы дваццатых гадоў. Да таго тут па смерці іх бацькоў правіў аканом, прыстойны чалавек, якому даверылі. Ён з сям'ёю жыў непадалёку ў прыгожым фальварку. Прыехалі спачатку быццам толькі на лета. А засталіся да самага 1939 года. Чатыры асобы: сам граф Фелікс, ягоная жонка пані Аліцыя і малодшы брат доктара Генрых. Яшчэ была маладая пакаёўка графіні Людвіка.

Чаму б ёй анёлам не быць: столькі дабрыні і пяшчоты атуляла яе з самага маленства. Не суджана ёй было спаткаць маладосць і сталыя гады тут, бо надышоў верасень 1939 года

Праўда, прыехалі не ўсе адразу. Гаспадар з'явіўся ў самым пачатку вясны, заняўся рамонтам дома. Астатнія прыехалі летам. Пра гэта я ўжо ведаю з першых рук. Дакладней, з першых вачэй. З аповеду колішняе пакаёўкі Ціхова пані Марысі. Назвала сябе так — пані Марыся. Хоць ужо даўно ніхто ў нашым краі такімі зваротамі не карыстаецца. Яна адыграла важную ролю ва ўсёй гэтай гісторыі. Не ў гісторыі Ціхова. А ў маіх пошуках. Гэта ад яе атрымала я дзённікі. Спытаеце, чым заслужыла? Імем. Калі прыехала да яе ў Мір у сярэдзіне дзевяностых, застала кабету вельмі паважанага веку. Было ёй больш за дзевяноста. Праз дачку, якая не пусціла мяне далей вітальні, перадала, што нікога бачыць не жадае. Але не для таго дзясяткі гадоў разматвала я той клубок, каб адступіць, маючы толькі здагадкі. Яна была маёю надзеяй, апошняю вартаю сведкай. А пра тое, што яна яшчэ жывая і жыве ў Міры, сказала мне маміна стрыечная сястра, антанёўка цётка Верка Лядэцкая.

Стаю я ў той цеснай вітальні і прашу дачку: «Скажыце, што мяне завуць Альжбета». Так перада мною расчыніліся дзверы ў пакой пані Марысі. І, спадзяюся, у яе душу. Першае, пра што спыталася пасля прывітання, ці ведаю, чаму мяне так назвалі. Упершыню мой аповед, мае здагадкі пра Ціхова слухалі так уважліва. Хатнія адмахваюцца ад таго, што называюць маімі начнымі мроямі. Наогул, маладым нецікава сёння нішто, апроч тае віртуальнае прасторы, якую яны сабе стварылі, і стасункаў у ёй. Ці ім стварылі. На звод людскі...

Хоць гаварылі мы доўга, але пані Марыся ані не стамілася. Відаць было, што яна радавалася, бо светлая ўсмешка ўвесь час блукала на старэчым твары. Я даведалася пра ўсё, што мяне цікавіла. І значна болей, на што магла разлічваць. Яна вельмі дакладна намалявала мне іх партрэты. Я, праўда, і без таго іх ужо даўно і добра ведала.

Вось жа, памяць колішняя пакаёўка з Ціхова мела зайздросную, розум захавала светлы. Было цікава, як яна апынулася на той працы. «Думаеце, проста? Не! Трапіць у пакаёўкі да графа было вельмі ганарова. І грашова. Нас выбірала пані Фаціна, ахмістрыня, сваячка пана аканома. З розных вёсак. І з Антанёва Вашае мамы таксама былі Соня Клаўсуцева і Наталя Ульянкава. А я з Сіняўкі. Мы былі з самых чыстых хатаў. Вы ж ведаеце, у вёсках усім ведама, у каго як у хаце. У нас мама была вельмі акуратнаю. Я з маленства павінна была парадкі наводзіць. Мая бабуля па тату, што з намі жыла, казала: «Дзе ты пройдзеш, там хораша стане». Нялёгка мне было падлогу мыць. Спачатку шаравала дзеркачом, а пасля насуха выцірала анучай з мешкавіння. Якія рукі былі ў малой? Слабенькія. Рагаў нараблю, не выкруціўшы добра тую анучу. Ды і ваду не адну трэба было змяніць, з калодзежа выцягнуць. Мама з поля прыйдуць, глянуць на падлогу і загадаюць: перамывай! І посуд у нас аж блішчэў, чыгуны і патэльні пяском ля Нёмана вышароўвалі. Не так і многа таго посуду было. Але ўсё патрэбнае мелі. Не бедна мы жылі. Усяго ў нас хапала. А калі ў маёнтку працаваць стала, то ўжо шмат чаго новага накуплялі. І падлогу пафарбавалі. Усе зайздросцілі. Мама казалі: гэта табе на пасаг пойдзе. І пайшло, як сюды, у Мір, за свайго Генюся выйшла».

Сама таго не ведаючы, ускосна пацвердзіла маю здагадку пра таямніцу нараджэння Альжбеты. Праўда, я ёй пра гэта не сказала... Іх тады, за пару месяцаў да з'яўлення дачкі графа Фелікса, усіх дахаты адпусцілі. Нават пакаёўку графіні Людвіку ў Вільню да бацькоў выправілі. «Толькі кухар застаўся, якому самі дапамагалі. Паны Фелікс і Генрых. Бо Гелена ўвесь час пры графіні была. І ніякіх гасцей не прымалі. І самі нікуды не выязджалі. Пан Фелікс сказаў: «Мы ўжо страцілі дзіцятка. Думаем, што і вочы чужыя тут паспрыялі». Мы пра тое ведалі і ўсе верылі, што сурочыць кабету, якая дзіцятка носіць, лёгка. А пан Фелікс такі доктар знакаміты быў, гінеколаг, то навошта яму было запрашаць каго роды прымаць, сам і прымаў. Яшчэ і Гелена дапамагала. Мы праз пару тыдняў вярнуліся. Ужо былі там пані ахмістрыня і карміліца з Вобрыны. Пані Аліцыя хутка паправілася. Сама шмат з дачушкаю бавілася. І пан Фелікс. Якое гэта было шчасце! Усе былі шчаслівыя. Ніколі ў жыцці і я такою шчасліваю не была. Мо хіба калі сваю дачушку нарадзіла».

Я не знаходзіла адказу на пытанне: чаму Гелена (даведаецеся крыху пазней, хто такая Гелена) засталася ў Ціхове, чаму не з'ехала з усімі?

— А хто мог думаць, што гэта назаўсёды? Што будзе так страшна, што будзе вайна. Яна была не супраць застацца. Думаю, яе трымала там магіла пана Генрыха. Ды і пан Фелікс прасіў яе. Каб дагледзела Ціхова. Ніхто з нас не верыў, што тыя рускія прыйдуць надоўга... Так,

я чула іх апошнюю размову. Я не падслухоўвала. Не. Проста ў суседнім пакоі дапамагала Фаціне збіраць рэчы пані. А размаўлялі яны ў пакоі Гелены. Ён спытаў, ці Гелена не супраць застацца. І паўтарыў: «Гэта дзеля Альжбеты. Ты захаваеш усё гэта дзеля Альжбеты. Яна вернецца сюды». А пасля сказаў яшчэ:

— Пакіну табе нашы дзённікі. Тут многа сховаў. Ты ведаеш. Ёсць дзе захаваць. Пры нагодзе пачытай. Гэта дапаможа табе. Пасля, калі сустрэнеш Альжбету... Ёй і дзённікі аддасі.

— Я таксама аддам Вам свой дзённік.

— Навошта? Мы ж усё ведаем. Звязаныя адной ніткай.

— Не, Вы ведаеце не ўсё...

Таму пані Марыся ведала пра дзённікі. І спытала аднойчы ў Гелены. Тая адмаўчалася. Так, яна сябравала з Геленай. Праўда, абмовілася былая пакаёўка, што тая ні з кім ніколі не сябравала. Проста, пані Марыся была адзінай, каму пані давярала, да каго прыходзіла. Гэта яна засталася тады ў маёнтку, калі ўсе разышліся па хатах. Пазней ратавала Гелену ад партызанаў.

Калі ўсё было ўпакавана, складзена на вазох, пан Фелікс наказаў сабрацца ўсім каля ганку. Усе прыйшлі: пакаёўкі, кухар, конюхі, даяркі, работнікі з сыраварні, маслабойкі, леснікі... Ніколі так многа людзей не збіралася. Усе былі ў вялікім клопаце. Што іх чакае? Як будзе пры тых рускіх? На вачох у кабетаў блішчэлі слёзы. Асабліва калі пан Фелікс пачаў гаварыць. Казаў, каб заўсёды заставаліся людзьмі. Што мо яны вернуцца, калі Бог дасць. Дзякаваў за працу. Пан аканом з сям'ёю таксама ад'язджаў, таму дапамагаць Гелене папрасіў лесніка. Гаварыла пра гэта, стрымліваючыся, вочы яе завільгатнелі: «І нас прасіў, каб не адмовілі ў дапамозе. Не адмаўлялі. І іншыя дзяўчаты не адмаўлялі. І я таксама. У вайну ратавала яе. Ніхто пра гэта тады не ведаў. Ляснік графскі Костусь Лядэцкі ў партызанах быў, пры Міцьцы Казаку. Заўсёды папярэджваў Гелену, калі партызаны збіраліся ў Ціхова. Яна ўцякала, у лесе хавалася, на Чорнай. Там таксама людзі, што ў Пырскіх працавалі, жылі. Загаварылі неяк з ёю пра Міцьку Белага, якога Казак забіў, сказала, што ведала яго. Сказала, а такі сум у яе вачох... А той Казак паляваў на Гелену, ведаў, што прыгожая, адна ў маёнтку жыве. Але ні разу так і не ўдалося яе высачыць. Прыляцела да мяне ў Мір сярод ночы, прасіла схаваць. Падказалі ёй, што варту да Ціхова Казак прыказаў паставіць, што не схавацца ёй болей, каб уцякала, ратавалася. А праз дзён дзесяць дачуліся мы, што спалілі партызаны маёнтак, узарвалі. Не, яна не плакала. Быццам скала была. А тады яшчэ больш скамянела, учарнела ўся. Паўтарала: «Не ўберагла Ціхова. Для Альжбеты не ўберагла». Як усё аціхла, вярнулася на развалінь. Там, у склепе, і жыла».

Мяне цікавіла, за што яна жыла. Ну добра, агарод мела, у лесе дровы, грыбы, ягады. «Мала хто ведаў, яна страляла добра. Вінтоўка яшчэ з таго часу была. Яна ж на паляванне з графам Феліксам ездзіла. Хваліў, казаў, што лепш за яго страляе. Мы пра гэта выпадкова ведалі. Думаю, што заўсёды палявала. З леснікамі ўвесь час нейкі гешэфт вадзіла. Леснікамі і пасля вайны было некалькі графскіх. А Лядэцкі ляснічым стаў. Не хацела Гелена пра гэта гаварыць». Добра, але ж запалкі, адзенне, абутак дзе брала? На што пані Марыся з усмешкай адказала пытаннем:

— А Вы хоць ведаеце, якім было панскае адзенне за польскім часам? Яно зносу не мела. Ёй жа амаль усё пакінулі. Казала, што нічога цяперашняга і мець не хоча. Праўда, яно ўжо было нямоднае. Але што Гелене да тае моды? І якая тая мода? Тое моднае на ўсе часы.

— А астатнюю ежу: муку, цукар, соль?..

— Ужо магу Вам расказаць. Яны ж ёй і грошай пакінулі. Золата. Шмат раздала, адкуплялася. І ад сельсавецкіх начальнікаў, і ад партызанаў. Але і ёй яшчэ хапіла. Яна мне прыносіла па некалькі залатовак. Дзе яны? Вы ж у мяне пра гэта не спытаеце. Я ёй за іх савецкія грошы давала. А калі на пенсію пара прыйшла, то яна даведкі мела, што ў лясніцтве працавала, што здавала ягады, грыбы, венікі вязала. Мусіць, і тут без золата не абышлося. Але пенсію атрымала неблагую. Сама па яе на пошту ў Ярэмічы прыходзіла...

Вось, аказваецца, за што жыла Гелена. Бывала ў пані Марысі некалькі разоў на год. І перад самаю смерцю была. Тады і прынесла гэтыя сшыткі. «Сказала, усё жыццё спадзявалася, што з'явіцца Альжбета, ёй аддасць. Але ўжо, пэўна, не дачакаюся. І мне наказала — аддаць Альжбеце. То Вам і аддам. Бо і мне ўжо хутка... Яе волю выканаю, бо Вы ж Альжбета...»

Сказала мне адкрыць ніжнюю шуфляду камода. Там і ляжалі дзённікі. Запакаваныя ў цвёрдую каляровую паперу (шпалеры!), перавязаныя стужкай на нейкі складаны вузел (я яго пасля ўсё ж разблытала). А яшчэ ў камодзе ляжаў канверт. Сказала раскрыць. Не быў заклеены. У ім знайшла здымак. Ён таксама чакаў Альжбету. Гэта быў вялікі калектыўны здымак з тых імянінаў. Колькі разоў пазней я ў яго ўглядалася! І тады, упершыню, амаль усіх пазнала. Бо неаднойчы партрэты іхнія мне відавочцы малявалі. Здымак вельмі якасны. Твары выразныя. Дастаткова, каб убачыць, якія прыгожыя гэтыя людзі. Усе! У цэнтры, на паркавай лаўцы, сядзіць пані Аліцыя, побач граф Фелікс, які трымае на руках ужо даволі вялікую Альжбету. Сказала б: прыгожая, як лялька. Але лялькі бяздушныя і неразумныя. А яна была душою гэтай сям'і, душою Ціхова, разумніцай. То няхай, паўтаруся: прыгожая, як анёлак. За імі стаіць пан Генрых, а вакол яго дзве прыгажуні: залатавалосая Ядзвіга, пані вучыцельша, і высокая, стройная, чорнавалосая Гелена. «А вось гэта пан аканом з жонкаю і дзецьмі», — падказвае пані Марыся, а з другога боку мы ўсе, каля ахмістрыні. Гэта я...» Паспяваю сказаць: «Вы былі прыгожай...» Адмахваецца: «Яны былі прыгожыя!» І паказвае на тых, што ў цэнтры. «А тут тыя антанёўскія дзеці, якіх пані вучыцельша прывяла. Дзе Ваша мама?» Я разгубілася, бо ў тым мілым радочку дзяўчынак у светлых сукенках, са стужкамі ў валасах, што прыселі на траўніку перад лаўкай, не магла адразу пазнаць свае мамы. Не было ў нашым сямейным альбоме ні аднаго здымка даваеннай пары. Антанёва тройчы палілі немцы. Нічога не засталося. Ці ж да здымкаў было, калі самі цудам ацалелі... Але вось адна з іх падалася мне тою, што назвала мяне Альжбетаю. Я не памылілася. Пазней цётка Верка ўпэўнена пакажа менавіта на гэтую, трэцюю справа, дзяўчынку, і скажа: «Гэта твая мама».

Не дзіўна мне было чуць ад старое пакаёўкі яе прызнанне: «Як я іх любіла! Як сваіх крэўных, як бацькоў, як братоў, як дзяцей. Мой Генюсь нават злаваў часам і называў мяне Панскім Пантофлем. А няхай і Пантофель! Здаецца, была б шчасліваю і пантофлем зрабіцца, каб толькі з імі побач жыць, ім дапамагаць, ім служыць. Такія яны былі добрыя, разумныя, акуратныя, далікатныя. Ніколі не чула, каб крычалі, сварыліся. Праўда, не так часта мы іх блізка бачылі. Больш здалёку, з вакна, украдкам. Намі кіравала пані Фаціна. У пакоях прыбіралі, калі гаспадары на шпацыр выходзілі. Перад абедам. А вялікую прыборку рабілі, калі тыя кудысьці з'язджалі. Нас, маладых дзяўчат, спачатку называлі па імені. А калі Альжбета падрасла, а мы ўжо пасталелі, то ёй наказалі нас панямі зваць. І самі так звярталіся. Смешна было напачатку. А пасля звыкліся. Пан Фелікс растлумачыў, што «пані» — гэта па-беларуску, гэта наш ветлівы зварот да жанчыны. Хораша, праўда? На ўсё харошае людзі забыліся... Усё жыццё пра іх думала. Дзе яны? Ніколі сюды не вярнуліся. Бо і вяртацца не было чаго. Але цяпер жа нейк свабадней. Мо ўжо нікога няма?»

Абразілася пані Марыся на маё пытанне: ці чытала яна дзённікі? Ажно падскочыла ў сваім фатэлі:

— Як Вы маглі такое падумаць? Вы ведаеце, што такое клятва? Калі нас пані ахмістрыня ўзяла ў Ціхова, усім загадала паклясціся, што ніколі не будзем нічога выглядваць, нічога выслухваць, нічога чытаць без дазволу гаспадароў (а ўсе мы чытаць навучыліся) і, барані Бог, хоць каму перакаваць. Ніколі ад тае клятвы не адступілася...

Нягледзячы на гэтую маю нетактоўнасць, развіталіся хораша. Была шчасліваю ад таго, што столькі даведалася, што маю ў руках гэты скрутак. Яна была супакоенаю, што аддала іх у надзейныя (ёй хацелася верыць) рукі. Спадзяюся, што апраўдала яе давер.

Праз год пані Марысі не стала.

Старонку за старонкай перагортвала гісторыі іхняга жыцця. Радавалася разам з імі і плакала неаднойчы. Чытаюцца як мастацкія творы. Усё ж вырашыла не перапісваць усё запар, бо надта вялізны том атрымаецца, а выбраць тое, што да таямніцы Ціхова дачыненне мае. Перш, чым пазнаёміць вас з дзённікамі, прапаную невялікі абразок. Ён будзе тут дарэчы. Пэўная, вы зразумееце, адкуль пра гэта даведалася, хто быў між тых антанёўскіх дзяўчынак.

Клятва

Травень, 1938 год. Дзень такі светлы, час такі юны, як тыя антанёўскія дзяўчынкі, што стайкаю лятуць па лясной дарозе. Маладыя вясновыя пташкі, радасна шчабечуць, перапоўненыя падзеямі сённяшняга дня. Вяртаюцца з Ціхова, з імянінаў паненкі Альжбеты, якой споўнілася дзесяць гадоў. Бацькі вырашылі зрабіць свята для ўсіх антанёўскіх аднагодак сваё любіміцы. Запрашэнне перадалі праз пані вучыцельку.

— Альжбета... Альжбета... Альжбета... — толькі і пачуў бы няўважлівы слухач, калі б слухаў здалёку, не цікавячыся, чым напоўненыя іх шчырыя сэрцайкі. Бо гэтае імя ўвесь час злятала з вуснаў. Але мы паслухаем уважліва:

— Альжбета такая прыгожая!

— А якая добрая і прыгожая мама Альжбеты!

— Альжбета зусім на маму не падобная!

— Альжбета падобная на бацьку, пана Фелікса!

— А які прыгожы пан Генрых! Відаць, што і ён любіць Альжбету...

— Як можна не любіць Альжбету? Я яе таксама люблю!

— Сказала! Мы ўсе любім Альжбету...

— А тая паненка Гелена нейкая смутная...

— Яна заўсёды такая. Невясёлая, нават калі ўсміхаецца.

— Але і яна любіць Альжбету!

— А ці бачылі, як пан Генрых глядзеў на пані вучыцельку?

— Не навіна! Ён на яе заўжды так глядзіць...

— А ведаеце, што я зраблю, калі выpacту?

Тут дзяўчынка прыпынілася, задумалася на хвіліну, зачырванелася і рашуча прамовіла:

— Вырасту, народзіцца ў мяне дачка, назаву яе Альжбетаю...

І панеслася рэхам:

— І я назаву Альжбетаю...

— І я...

— І я...

— А давайце паклянемся!

Сталі ў кружок, кожная да сэрца руку прыкладвала і сур'ёзна, урачыста прамаўляла:

— Клянуся!

— А яшчэ паклянемся, што нікому не скажам?

— Клянуся!

— Клянуся!...

Так, між іх была тая, што стане маёю матуляю...

Ніколі так многа людзей не збіралася. Усе былі ў вялікім клопаце. Што іх чакае? Як будзе пры тых рускіх? На вачох у кабетаў блішчэлі слёзы. Асабліва калі пан Фелікс пачаў гаварыць. Казаў, каб заўсёды заставаліся людзьмі. Што мо яны вернуцца, калі Бог дасць. Дзякаваў за працу

Фота К.Шастоўскага

Сімвалы

Дарота КОМАН

Калыханка для сына

Я не змагу паказаць табе
дзе белае
а дзе чорнае

Гэта не шахматы

Не скажу табе
хто добры
а хто кепскі

Гэта не вестэрн

Не навучу цябе
з кім як і навошта
жыць

Скурчаная
знакам пытання
падношу цябе
да грудзей

Я ведаю

Мой сын малюе сонейка
Устану заўтра
а яно мяне чакае

Устану паслязаўтра
а мяне чакае
ТАНК

З гарматай
наведзенай на
заўчорашні малюнак

* * *

я не паэзія
але ты бываеш ува мне
так як бываеш паэтам

усё радзей

* * *

Казкі павінны добра канчацца
Таму я сышла
каб ён жыў доўга і шчасліва

Ars poetica

Вершы робяцца хутчэй за швэдры.

Але швэдры —
лягчэй.

* * *

Я не патрэбная яму
у панядзелак аўторак
сераду чацвер пятніцу
суботу
нядзелю

Але часам здараецца
восьмы дзень тыдня

* * *

Ступаю асцярожна
каб яго не скрыўдзіць
не зачапіць
думкай словам учынкам
або няўвагай

Ўважаю кожны крок
хоць гэта я
мурашка
а ён
слон

Справаздача за год

«Сук было шмат»
Паўлаў.

«Паўлаў быў адзін»
Сука.

Інтымны маналог

у акулярах
ты выглядаеш маладзейшым
плюс інтэлігентнасць
памножая на два мінусы
з карэкцыяй астыгматызму

здымі акуляры

паразмаўляем
як мужчына з жанчынай

Сыход

нават з раю
сышла па-ангельску

не хацела
адбіраць у яго ілюзіі

што люблю

яблыкі

Прэзерватыў

Нічога выпадковага

Заўжды напагатове
паміж банкнотамі
і пасведчаннем асобы

Выпадковай
будзе толькі жанчына

Эпіфанія

Гэта было адкрыццё
Азарэнне
Катарсіс

Калі мяне ўразіла
відавочнасць таго як моцна

Як моцна я цябе
не кахаю

Фантазія

я думала:
крылы
вышыні
імклівы палёт да зораў
а была
плоскім
каменьчыкам
які вучылі лётаць

Стомленасць матэрыялу

наш ложак усё больш прыгнятаюць

кілаграмы памножаныя на ўзрост
пяшчоты пазбаўленыя лёгкасці
цяжар штодзённых вінаў
і апраўданняў

наш ложак аж трашчыць
ад празмернасці
нашай адсутнасці

Дарота Коман

прыгожыя вочы
якія нельга пакахаць

прыгожыя далоні
якія нельга пакахаць

прыгожыя ступачкі
якія нельга пакахаць

вусны
усмешка
голас

я не хачу быць Мэрылін Манро

я хачу быць

Звярынец

Глядзіш на мяне
як вясковы мужык на жырафу

— Цябе няма — кажаш ты —
Такая проста не можа існаваць

рукой дастаць
а не возьмеш

— Конь з такой шыяй мусіць здохнуць —
сказаў мужык

і вярнуўся
да сваіх

Малюнак www.alphadelta.ru

Сімвалы

Чаму самотная зубная шчотка
мне нагадвае пра адзіноту
табе ж — пра свабоду?

Чаму сплеценыя рукі
для цябе — кайданы
для мяне — ратавальнае кола?

Чаму маё жаданне йсці следам
ты назавеш праследам?

Чаму прачытаеш мой верш так інакш
чым я яго напішу?

36 квадратных метраў думак

часам працей скласці
папяровую ластаўку
чым верш
пра свабоду

Развітанне

калі так —
забірай усе свае рэчы

сонечныя акуляры
плашч-дажджавік
вясёлкавую пасцель
фоткі з Сіцыліі
ручнікі
тэпці
зубную шчотку
крэм для галення
і мяне

Мой паскудны чорны гумар

Магдзе Чайкоўскай

у кроплі вады
я ўсё яшчэ бачу поўную шклянку
нават калі гэта толькі
сляза

У гэтым узросце

ужо не носяць слёз
з такімі вялікімі вачыма

Другі твар

здаецца, што мой голас
мае трыццаць гадоў
і валасы наіўнай бландынкі

якіх я ніколі не мела

Першае каханне

Ты сапраўды не мусіш раўнаваць
да таго хлопца
у дзіцячым садку

Гэта ўсё бліскучыя гузікі яго дзеда
(з арламі!)
закружылі мне галаў

Я тады яшчэ не ўмела прымяраць чужое
прозвішча
Нават імя распусцілася ў памяці

Ну, добра, ела за яго тыя паскудныя
бурачкі, але
…болей грахоў не помню

Аўтамат

Не памятаю
каму я званіла
год таму

А ён жа быў
найважнейшы
у свеце

Бо я аддала б
паўцарства
за тэлефон —

толькі чый?

Пераклаў з польскай мовы
Андрэй Хадановіч

Некаханы, альбо Не, каханы

Бірутэ ЁНУШКАЙТЭ

Дзе будзем жыць, Лёнік?

Як дзе? Тут.

З бацькамі?

Бацькі ў той палове, а мы — у гэтай.

Але тут няма ні шафкі, дзе хлеб схаваць, і ніякага стала...

Стол мне дадуць на працы — выбракавалі старыя пісьмовыя.

А дзе я буду варыць есці?

Як дзе? Тут.

Дык няма ж ніякай пліты.

У бацькоў згатуем. Колькі нам трэба...

На пашарпаным пісьмовым стале — тры рандолі, патэльня, чатыры талеркі, збаночак, кандэлябра, стос кніг, а ў яго шуфлядках — лыжкі, нажы і відэльцы, сурвэткі, ножанкі і чарпак, шніпар і валяр'янавыя кроплі, лаўровы ліст, соль і цукар, ніткі і гузікі — ці не ўся гаспадарка.

Асобна стаіць тумбачка, на якой прыладзіілі электраплітку — калега падаравала. Спачатку яна варыць бульбу і запіхвае рандолю пад пярыну. Потым суп — еш, бо астыне. Пакуль ён есць, яна смажыць катлеты і выцягвае з-пад пярыны бульбу — цудоўны цёплы абед. Толькі часу шмат траціцца з гэтай пліткай. І...

...ізноў запырскала сцяну. Казаў жа — адсунь далей! Глядзі, якія плямы на шпалерах!

Старыя, гідкія, новыя паклеім.

Яшчэ што! Маці злуе, што не ідзеш да яе, не варыш у печы.

І не пайду. Не ўмею ў печы.

Магла б навучыцца.

А дзе мы будзем мыцца, Лёнік?

Як дзе? Тут.

Дык жа вады няма.

Прынясем з калодзежа.

А ў чым будзем мыцца?

Пазычым у маці які-небудзь большы тазік.

Ён мыецца халоднай вадою ў садзе пад яблыняй, яна грэе сабе ў самай вялікай сямілітровай рандолі. Здымае плітку з тумбачкі, ставіць на яе шэры алюмініевы тазік.

Калі так штодня будзеш плюхацца, праз месяц падлога згніе.

Якая гэта падлога — пілавінне спрасаванае.

Настае зіма. Лёнік сядзіць ля напаленай печы ў бацькоўскай палове і глядзіць тэлевізар. Яна адна ў пакоі, сядзіць на ложку ў куртцы, захутаная коўдрай, і чытае тоўстыя падручнікі. Усё яшчэ вучыцца. Ля ложка на тумбачцы — усё тая ж уключаная электраплітка, але цяпла яна не адчувае, толькі смурод гарэлага пылу і тлушчу казычa нос. Яна чхае.

Магла б і ты прыходзіць да бацькоў, столькі электрычнасці не спальвала б.

Вы там у цэмры сядзіце, як я буду чытаць?

За дзень не начытаешся?

Рана цямнее.

Ноччу, калі ў пакоі восем градусаў цяпла, лежачы пад пуховаю коўдрай на двух ссунутых побач тапчанах (тулячыся да Лёніка, трапляе ў жалабок), яна часта марыць пра малюсенькую ўласную кватэрку за чыгункай: з плітой і ваннай, з кухонным сталом і дзьвюма табурэткамі, з цёплымі радыятарамі, кніжнай паліцай і ложкам хоць крыху шырэйшым. А можа, і з дзіцячым ложачкам?

Давай ноймем, Лёнік, колькі так можна? Штодня на прыпынак праз чыгунку ці па гэтым тунэлі, і ўранні, і ўвечары цёмна — мне страшна...

Усе так ходзяць — і нічога...

Шмат хто ўжо і загінуў на рэйках, а на колькіх напалі...

Мэр сказаў — хутка і ў жыхароў Заечай вуліцы будзе пешаходны мост.

Усе мэры абяцаюць. І дзеду твайму абяцалі, а яго цягнік раздушыў, і суседа твайго бацькі, а моста і да сёння няма...

Давай ноймем.

То з чаго ашчаджаць будзеш?

Дзіця нарадзілася дачасна.

Здаровая, пульхненькая дачушка.

Дзе пялюшкі мыць будзем, Лёнік?

Як дзе? Ля калодзежа.

Паспрабавалі. У халоднай вадзе не адмываюцца.

Лепш ужо буду выварваць.

Паставіць на электраплітку самую вялікую рандолю, а потым з ёю — на двор. У халоднай толькі перапалошча. Вывешвае між яблынямі. Пялюшкі белыя, з водарам ветру. Дзіця ўсцешанае.

У яе пачырванелі рукі, скура палопалася. Зімой яна ўсю пральню перацягвае ў пакой.

Патоп! Глянь толькі, патоп утварыла — пялюшкі ў хаце мые!

Слухай, не можаш пачакаць, пакуль маці куды-небудзь пойдзе? Альбо я сам занясу туды і памыю.

Маці выходзіць рэдка, дачка часта сікае.

Лёнік цалюткія дні на працы.

Яна вельмі старанная, заканчвае вучобу і ўрэшце атрымоўвае з працы аднапакаёўку за чыгункай.

Набывае:

пральную машыну,

праз паўгода — кухонныя шафкі,

яшчэ праз столькі — раскладную канапу,

а праз пару гадоў — аўтамабіль, крыху маладзейшы за сябе.

Не дазваляй дачцэ есці марозіва ў машыне! На абіўцы — суцэльныя плямы!

Куды лезеш?! Чаравікі пачысці, я толькі што дыванкі памыў!

Не грукай дзверцамі!

Праз пяць гадоў абодва штодня бегаюць да Парламенту. Яна пасля поўначы вяртаецца да соннай дачкі.

Лёнік застаецца. Дзяжурыць. Ахоўвае.

Шмат слёз. Многа поўных жаху бяссонных начэй.

Нарэшце настае мройная Незалежнасць.

Ад гэтай радасці народзіцца яшчэ адно дзіця. І яшчэ адно.

Лёнік працуе ў Гішпаніі. Потым — у Нямеччыне.

Рэдка вяртаецца. Але штораз на іншым аўтамабілі.

Як ты іх выхоўваеш? Глядзі, якія сцены? І ўсе выключальнікі завэдзганыя!

Вытру, сёння яшчэ не паспела.

Хто зламаў ручку шуфлядкі?

Іх трое — шуфлядак толькі дзве — не падзеляць, Лёнік...

Куды запіхнулі мае пласкагубцы? Тут, на шафку мінулым разам паклаў!

Калі, Лёнік? Тры месяцы таму, калі дзіцячы ложак падладжваў?

Увечары ўсе трое лепяцца да стала. Старэйшай не ўдаецца суцішыць братоў. Не можа засяродзіцца. Скардзіцца...

Яшчэ праз пяць гадоў яны прадаюць аднапакаёўку і адмыслова далёка ад чыгункі (!) пачынаюць будаваць дом. Лёнік па-ранейшаму рамантуе немцам кватэры. Ці збірае ўраджаі памаранчаў для гішпанцаў. Тое, што яны выкідваюць на сметнікі, цягне дадому праз палову Еўропы. Яна набывае будаўнічыя матэрыялы, дапільноўвае муляраў-цесляў. Жыве з дзецьмі ў нанятай кватэры.

Праз пяць гадоў будоўля скончана.

Лёніку хапіла замежжа. Ён распачынае бізнэс.

Па дарозе на працу яна ўсіх траіх давозіць да школы. Лёніка пакідае дома.

Яна не мае ніякага ўяўлення, чым ён займаецца і колькі зарабляе.

Ужо прывыкла да адказу: Няма ў мяне, разумееш, няма ў мяне цяпер грошай!!!

Яна заўсёды імкнецца, каб было столькі, колькі неабходна.

Бегае на дзве працы.

Таму што дзеці растуць. Дзякуй Богу — здаровыя і здольныя.

Патрэбныя добрыя школы. Яны ходзяць у музычныя, спартовыя, танцавальныя гурткі.

Горад вялікі. Месцы працы далёка адно ад аднаго.

Лёнік, мне трэба навучыцца кіраваць аўто — не паспяваю паўсюль.

Ізноў ты пачынаеш.

Буду вяртацца дахаты раней, і табе не давядзецца дзяцей вазіць...

Ну добра, не звягай, паспрабуем.

Ды як ты кратаешся?

Што я табе гаварыў? Трэба мякка адпускаць педаль!

І не кладзіся на стырно, гэта табе не ложак!

Ухойдаеш мне машыну за адзін дзень!

Чаго спынілася?

Як што рабіць?

У цябе стырно ў руках, ты і думай!

Ні тая перадача!

Бля, рухавік мне парвеш!

Чаго тут табе дрэнна?

Мне дрэнна?

Куды ты ідзеш?

Яна ідзе да інструктара. Плаціць. Ездзіць па горадзе. Здае іспыты.

У Лёніка — прыступ. Жоўцевыя камяні. Ускладненні. Яна дзякуе Госпаду, што ўжо можа кіраваць аўто, а то ніяк бы не паспела? Дзяцей — па школах, самой — па працах, у абедзенны перапынак — да Лёніка з лёгкімі булёнамі... Увечары валіцца ў пасцель, як лісцінка.

Матулечка прыходзіць адведаць Лёніка. Кажа: ведаеш, што твая на тваёй машыне імчыць, як ужаленая. Не гаварыла? І дзеці не абмовіліся? Бачыш, як яна іх выхоўвае! На Заечую вуліцу амаль не зазірае — далекавата барыні! Мала што новую машыну раздзяўбе, то яшчэ і дзяцей прыкончыць!

Лёнік вярнуўся праз два месяцы:

я б і раней выздаравеў, калі б не пастаянна на стрэсах — як даведаўся, што ты ездзіш... Скараціла ты мне жыццё...

Хто адбіў гэты кут?

Бітва кордамі?

Адкуль гэтыя корды?

Цётка падарыла? Яшчэ адна вар'ятка.

Я вам пакажу бітвы.

Новы ровар? Ты купіла?

І навошта ён быў патрэбны? Зломіць адразу — нічога ў яго не вытрымлівае. Мог бы і на братавым гойсаць.

Глядзі, адкуль гэтая пляма на тэрасе?

Каву разліў?

Навошта даеш дзецям каву? Не могуць вады напіцца?

Мой сабака? То не пакідайце абы дзе.

Цяпер даводзь да ладу.

Купіў шыльдачкі з лістоўніцы, колькі грошай угайдамачыў!

Прамінула дзесяць гадоў.

Дзеці разлятаюцца па свеце.

Лёнік, можа і мы куды-небудзь паедзем? За ўсё жыццё я толькі польскі кірмаш і бачыла... Можа, у якую-небудзь Турцыю на тыдзень...

Яшчэ што... Я гэтых туркаў у Нямеччыне столькі нагледзеўся, што... Думаеш, за мяжой цябе рай чакае? Нічога там інакшага, чым у нас, няма. Дык навошта грошы траціць?

Лёнік стаў пенсіянерам. Загруз у сеціве, чытае абвесткі. Вышуквае новы аўтамабіль.

Куплю, і каб ніхто да яго пазуроў сваіх не датыкаў. Гэты разваліла — мецьмеш сабе.

Паглядзі, якое лабавое шкло! Зразумела, што пярсцёнкаў не здымала, калі прапірала — бачыш, як пашкрабала? Навошта штодня іх носіш?

А дзе твой пярсцёнак, Лёнік?

Пасля шлюбу аддаў маці, каб захоўвала. Не буду ж я яго мусоліць штодня? Пэўна, у яе ў куфры.

У куфры няма.

Маці памерла.

Бацька памёр.

Хату прадалі.

Новыя гаспадары не толькі шпалеры здзерлі, але і сцены пабурылі. Цяпер на месцы халупкі — сучасны палац з высокім плотам і злосным сабакам за ім.

Лёнік шкадуе, што паспяшаўся прадаць. Не дачакаўся, пакуль падвысяцца кошты. Ды яшчэ гэты пярсцёнак...можа, дзе-небудзь схаваны маці пад падлогай... І як ён не даўмеўся спытаць?

З гора часам і чарачку кульне. Даводзіцца везці дамоў яшчэ больш раздражнёнага.

Не імчы, як прышыбленая!

Састарылася, а ездзіць добра не навучылася! Усе бардзюры паперавернеш!

Дык сёння ўранні ты сам, Лёнік, чапляў, выязджаючы...

Сам, сам, таму што ты ўчора дрэнна запаркавалася, як я мог вывернуцца заднім ходам?

Мінае яшчэ дзесяць гадоў.

У лякарню яе адвозяць на хуткай.

Чаму так доўга цягнулі? — пытаюцца дактары.

Дык яна ж ні на што не скардзілася, — кажа Лёнік.

Няўжо ў вас, пані, нічога не балела?

Ну так, сэрца заўжды шчымела і стома ўсё жыццё даймала, кровападцёкі на руках, на нагах... але няўжо з-за гэтага да дактароў ісці?

Лейкемія вельмі жорсткая, пані... Паспрабуем пераліць кроў, але...

Канец Некаханага:

Яна ляжыць ссохлая, як трысціначка.

Прыкульгвае з кійком Лёнік.

Як яна пасмела мяне пакінуць?

Я так цяжка хворы, хто цяпер будзе мяне даглядаць?

Дубовыя дошкі... Напэўна, нямала ўбухалі?

Навошта столькі пудры на шчоках? Ляльку з бабулі зрабілі...

І пантофлі новыя...

І ці патрэбна было столькі свечак?

Дзе ўзялі такую сукенку? Купілі?

А навошта пальчаткі? Дзеці, што за фанабэрыі?

Што там зіхціць?

Заручальны пярсцёнак?

Дык зніміце, няўжо ж з ім — у зямлю?

Канец Не, Каханага:

Яна ляжыць ссохлая, як трысціначка.

Прыкульгвае з кійком Лёнік.

Як яна пасмела мяне пакінуць.

Я так цяжка хворы, хто цяпер будзе мяне даглядаць?

Дубовыя дошкі... Напэўна, нямала ўбухалі?

Навошта столькі пудры на шчоках? Ляльку з бабулі зрабілі...

А навошта пальчаткі? Дзеці, што за фанабэрыі?

Што там зіхціць?

Заручальны пярсцёнак, Лёнік, — кажа нябожчыца.

Сядае, сцягвае пальчатку, здымае пярсцёнак:

Бяры, гэта адзіная рэч, якую ты мне падарыў. Яшчэ пачнеш непакоіцца, што сатрэцца пад зямлёй.

Пераклала з літоўскай мовы Валянціна Аксак

Галасы вёсак-фантомаў

Юлія СІВЕЦ, Мікола БЯНЬКО

Асфальтавая дарога з Гомеля на Брагін праходзіць праз тыповыя беларускія краявіды. Апрацаваныя калгасныя палеткі, сасновыя лясы і прывіды вёсак удалечыні. За пару дзясяткаў кіламетраў ад райцэнтра раз-пораз сустракаюцца папярэджвальныя шыльды з надпісамі пра радыяцыйнае забруджванне. І сапраўды, фактычна з аднаго боку шашы пачынаецца радыяцыйна-экалагічны запаведнік, куды ўваход звычайным смяротным дазваляецца толькі па спецыяльных пропусках і ў дні Радуніцы. Але на самай мяжы зоны адчужэння дагэтуль захаваліся некалькі вёсак. Дакладней, фантомаў некалі населеных працавітымі палешукамі сёлаў. Моладзі і дзяцей тут няма. Апошнія жыхары размянялі восьмы дзясятак. Не будзе іх — не будзе і гэтых вёсак…

Вольга Савянок

«Каб яна тут ляжала, дык я б пабачыла»

Паўз вёску Дуброўнае ідзе дарога. Замучаны асфальт на ёй даўно патрэскаўся. Паступова праезную частку адваёўвае трава, з-за чаго дарога стала значна вузейшая. Гэта — шлях у зону. Дуброўнае — апошняя вёска, якую можна наведаць у любы час. Далей — толькі з дазволу.

«За незаконнае пранікненне — штраф ад 10 да 50 базавых велічыняў», — можна прачытаць на шыльдзе. Гэта прыкладна ад 100 да 500 даляраў. Дуброўнае знаходзіцца на самай мяжы зоны адчужэння. За вёскай — Палескі радыяцыйна-экалагічны запаведнік, уваход куды забаронены.

У вёсцы Дуброўнае мы заходзім у першы падворак, які нам патрапіўся. «Гаспадары», — крычым мы.

— Што вам трэба? — насцярожана сустракае нас жанчына .

— Пра вёску вашую прыехалі матэрыял рабіць.

— Ой, я ўжо старая, — засаромелася гаспадыня, але дадала: — Там далей людзей ужо няма. Выселілі. Як Чарнобыль узарваўся, дык і выселілі.

Болей нам жанчына не захацела нічога сказаць. І параіла ісці да гаваркой цёці Волі. У цёці Волі парадак на падворку. І сама яна акуратная жанчына. Цёця Воля, ці афіцыйна Вольга Дзяменцьеўна, — старажыл. Яна шмат ведае пра вёску.

— Цяпер тут усяго пяць ці шэсць хат. Старая нашая вёска. Няма маладых. Няма нікога. Дзе маладыя будуць? Як радыяцыя стала, дык паз'язджалі ўсе.

— А вам не прапаноўвалі?

— Ой, я ездзіла. Дык во — сагнула мяне ўсю, — спіна старой кабеты не разгінаецца нават пры хадзьбе. — Бо халодныя хаты былі. Нас перасялілі за Парычы (Светлагорскі раён — заўв. аўт.). Я паразімавала і ледзь «дуба не ўрэзала». Дык назад прыехала. Мая хата лепшая. Таму што я прапалю гэтую хату і спакойна ноч адпачываю. А там было так пабудавана, што калі маразы, то трэба было ўсю ноч качагарыць. І дроў многа трэба, і брыкету, і вугаль прывозілі. І ўсю ноч кладзі і кладзі.

За КПП, які стаіць на ўездзе ў зону, жыхары не ходзяць, бо могуць пакараць непад'ёмным штрафам. Аднак асаблівых змяненняў у жыцці пасля Чарнобыля Вольга Дзяменцьеўна не заўважае. Хіба што мясцовыя перасталі хадзіць у вёску Вязок, якую выселілі пасля аварыі.

— Я хадзіла на работу ў Вязок. Працавалі таксама ў саўгасе ў Астраглядах. А цяпер там нічога няма. Што я памятаю, як людзі з'язджалі? Людзі ехалі, аўтобусы ішлі. У мяне сваяк быў, дык гаварыў: «І вайны няма, і не страляюць — і хаты пустыя стаяць, і людзей няма». Едуць, пазвязвалі вось так у клуначкі сваё адзенне. А ўсё астатняе пакідалі. А шкада. Гаравалі людзі. Худоба была. Усю пааздавалі худобу. І свінняў, і кароў. У мяне была карова. І я яе здала.

Цяпер у Вольгі Дзяменцьеўны ў гаспадарцы толькі куры, два каты і сабака.

— Як яно змянілася яшчэ тое жыццё? Ну, сумна. Але што зробіш…

У Вольгі Дзяменцьеўны ёсць дзеці, якія жывуць у Гомелі і Светлагорску. Але да іх жанчына таксама не хоча пераязджаць.

— Нам сказалі, што ў нас няма радыяцыі. Гэта дзеці напалохаліся і пазабіралі матак з бацькамі ў гарады. У нас тут адна вясковая баба, якая памерла ўжо, казала наконт радыяцыі так: «Каб яна тут ляжала, дык я б пабачыла. А так я яе не бачу».

«Паміраць трэба, а я ўсё жыву»

Шукаем яшчэ дубровенскіх гаспадароў. Гэта не так лёгка. Амаль усе хаты закінутыя. Аднак раптам заўважаем калісьці ярка пафарбаваны сіні плот і рукатворную шыльду на трэцяй «афіцыйнай» дзяржаўнай мове «У дваре злая сабака». Заходзім туды. На падворку — індакачкі, куры, певень. На лаве грэюцца два каты. Чуваць, як недзе рохкае парсюк. Злога сабакі не бачым. На двары — старая жанчына ў хустцы гатуе ежу для жывёлаў. Як мы даведаемся пазней, гэта бабця Вольга Савянок. Ёй — 95 гадоў.

— Ой, ужо багата мне гадоў. Трэба паміраць, а жыву ўсё. А дзед хворы ў хаце ляжыць, дык яму яшчэ болей год. Мы пастаянна тут жывем.

Вольга Савянок — адна з пяці старых людзей, што жывуць цяпер у Дуброўным. А да аварыі на ЧАЭС тут жыло каля 500 чалавек. Большасць людзей з вёскі перасялілі.

— Во, выйшла вартаваць птушачак, бо коршак лятае, дык скраў пяцёх кур, — распявяла гаспадыня. — Маем гарод. Пасеялі сёлета пшаніцу, ячмень, бульбу. Але гніе бульба. А гаспадар мой — у хаце. Ён на два гады за мяне старэйшы.

— А радыцыя тут у вас ё?

— Радыяцыі не баімся. Мы ўжо старыя, жывем памаленьку. А трэба паміраць. Ужо ж маладзейшыя за нас паміраюць. Мару пра тое, каб памерці адразу, каб не ляжаць. Каб дзецям не надакучваць. У маёй сям'і нас дзевяць было. Дык дзве сястры ляжалі, іх паралізавала. Ой, страшна гэта, страшна. Ёсць бог на свеце, ці няма, але хочацца, каб ён даў хуткую смерць.

— А раней баяліся радыяцыі?

— Ды не баялася. Калі б не радыяцыя, дык я б спакойна дарабіла да пенсіі і была б у мяне большая пенсія. Я кароў даіла. Трэба 40 гадоў стажу. А ў мяне 37. Увесну 1986-га года пачалася радыяцыя, дык цяпер у мяне малая пенсія. Дзень той памятаю. Мы сеялі гарод. Бульбу. Мы не ведалі, што ўзарвалася. Нам ужо сказалі. Салдаты прыехалі. Што яны рабілі? Ой, дзеткі, мае. Яны ж маладыя былі… Гарэлку пілі. Накіруюць іх дах мыць ды хаты. Яны потым п'юць. Маладыя ж. А салдаты тыя казалі: «Бабкі, не бойцеся, вы не будзеце з'язджаць, мы вам асфальт кладзем». І мы ўжо не баяліся.

Вольга Савянок выходзіць нас праводзіць. На брамцы вісіць падкова.

— Во, сынок на шчасце прыбіў. Сябры ягоныя прыедуць, пасядзяць на лаўцы. І ёсць памяць пра сыночка.

— А шчасце ёсць?

— Дзеткі, якое шчасце? Каб сынок не памёр. Хай бы ён бурчаў. Выпіваў ён. І забілі яго.

Апошні жыхар Краснай гары

Некалькі кіламетраў ад вёскі Дуброўнае — вёска Красная гара, ад якой амаль нічога не засталося. На падворку 88-гадовага Івана Шыльца ляжаць акуратна складзеныя дровы — хоць здымай для рабочай застаўкі windows. Такому парадку, як у дзядзькі Івана, можа пазайздросціць любы малады гаспадар: рэчы раскладзеныя па сваіх месцах, усе інструменты дагледжаныя, акуратна ляжаць гайка да гайкі, шруб да шруба. Пасля таго, як ягоная жонка патрапіла ў шпіталь, ён стаў апошнім жыхаром вёскі Красная гара. А да Чарнобыльскай трагедыі тут жыло больш за 300 чалавек.

— Як мяне не будзе, дык і Красная Гара знікне. Вечнага няма нічога.

Ад былых хат засталося толькі некалькі сценаў, якія ледзь бачныя сярод хмызняка. Пра тое, што тут калісьці было дзве вуліцы, можна даведацца толькі з Вікіпедыі. Пасля Краснай гары — ужо вёска Глухавічы, жыхароў якой высялілі ў 1986-м. Там — зона.

— Красная гара таксама была зонай адчужэння, — гаворыць Іван Шылец. — Запаведнікам лічылася. Але цяпер сказалі, што цяпер Красная гара ўжо чыстая зона.

Дзядзька Іван пагаджаецца правесці нам невялічкую экскурсію. Фактычна за некалькі дзясяткаў метраў ад ягонага дома стаіць высокі плот, за якім — могільнік навакольных вёсак. Сюды, у глыбокі кар'ер, звозілі хаты і асабістыя рэчы.

— А кар'ер во гэты — вазілі ж туды хаты з вёсак усе ў той кар'ер. Во, за зялёным плотам. Усё забралі. Усё ў тым кар'еры. Тры-чатыры вёскі тамака згрузілі. Ён жа мо метраў 20 быў глыбінёю. Усё засыпалі.

Вялікую хату, у якой стары дажывае свой век, ён будаваў сам. Рыхтаваў матэрыялы, сплаўляў па рацэ Брагінка.

— Цяпер ужо, лічы, і няма той Брагінкі, — гаворыць Іван Шылец. — Ля цяперашняга райвыканкама ў Брагіне выцягваў тую хату, потым валамі вазіў. У 1949 годзе мяне забралі ў войска. Накрылі хату ўжо без мяне саломаю. Я чатыры гады адслужыў. Вярнуўся. Калі жаніўся, працаваў спачатку на конях, потым пайшоў вучыцца на кіроўцу. Далі машыну. Усё жыццё працую. Усё жыццё. У калгасе я прапрацаваў 53 гады. Плюс армія чатыры гады. Во, 57 гадоў працую… У 1986 годзе ў красавіку здарылася аварыя. А мы сеялі тут, аралі. І лічы, красавік, травень, чэрвень, ліпень, жнівень і верасень мы тут працавалі. А потым нас толькі перасялілі. Для чаго гэта так было? Ніхто нічога не гаварыў. Усё было схавана.

Іван Шылец дапамагаў ліквідаваць наступствы аварыі.

— З вёскі Крукі мы вывозілі быдла. Скідалі на балоце, а куды яго дзявалі, бог яго знае. Па два рэйсы рабілі.

Адлегласць паміж Краснай гарой і Чарнобылем па трасе — прыкладна 90 км. А наўпрост — 58 км. Пасля катастрофы на ЧАЭС вёску Красная гара выселілі. Для перасяленцаў пабудавалі адмысловыя хаты. Іван Шылец патрапіў у вёску Дварэц Холмецкага сельсавета ў Рэчыцкім раёне.

— Там шчытавыя дамы. Зараз газ правялі, дык нармальна. А тады і дровы трэба было, і брыкет. І ўставаць, і ноччу паліць. Там немагчыма было нагрэцца. Прыйду з работы дадому, на батарэі ногі пакладу, на канапу лягу, каб сагрэцца. А яно свішча. Жонка мая б хацела там застацца. А я гавару, калі б я там застаўся, мяне б ужо даўно на свеце не было. Таму што я б сумаваў па сваёй вёсцы. А так я дома: хаджу па сваіх гародах, па свах сцежках.

Вёска Красная гара знаходзіцца на мяжы з зонай адчужэння. Але гэта не перашкаджае яе апошняму жыхару трымаць гаспадарку. У яго два сабакі, дзевяць курэй, певень і пчолы.

— Во прыехалі дзеці і ўзялі яек. Раней трымалі цёлку, свіней. Калі кароў паздавалі і вярнуліся сюды, дык коз трымалі. Цяпер пяць вулляў з пчоламі.

Адразу за Краснай гарой пачынаецца зона адчужэння. Але Іван Шылец гэтага не заўважае.

— Няма ў нас тут радыяцыі. Ногі толькі баляць, як пастаю доўга. А ўвогуле Чарнобыль шмат бяды нарабіў. Людзей павысялялі, памерлі многія заўчасна.

Мужчына са слязьмі ўзгадвае, як жыў удалечыні ад роднай хаты.

— Калі б я жыў там, то мяне б даўно ўжо не было. Я б толькі і думаў пра свой дом. Нас як перасялілі, дык я працаваў на машыне — ездзіў у Хойнікі па брыкет. Дык машыну пакідаў на асфальце, а сам прыходзіў на ганак свайго дома пехатой праз балоты, каб даведацца, як тут справы. Сядзеў тут і плакаў. Мы ў Дварцы толькі пераэімавалі два месяцы. А потым я забраў сям'ю і вярнуліся сюды.

Іван Шылец на некаторы час змаўкае, нібы ўзгадвае штосьці. А потым дадае:

— Усім дарога адна — туды, толькі ў розны час. Усе тамака будуць. Не адкупяцца, не адхрысцяцца, не адмоляцца, а ўсе туды пойдуць, толькі не ў адзін час. Атам які-небудзь нападзе — дык тады ўсе людзі зьнікнуць. Ды і ўсё.

Старажылы з вёсак Дуброўнае і Красная Гара не валодаюць сакрэтамі доўгажыхарства. Аднак яны перакананы, што сілы для жыцця ім дае родная зямля. «На сваім «корані» мы болей жывем, чымся тыя, хто паз'язджаў. Хто выехаў, таго нікога няма. Ніводнага чалавека», — у гэтым перакананыя людзі, што засталіся жыць на мяжы зоны адчужэння.

«Залатая горка» Ірыны Баргдановіч

Ала ПЕТРУШКЕВІЧ

Гэтую кнігу — «Залатая горка» — наўрад ці прачытаюць тыя, хто называе сябе народам. Не тая тэматыка, вобразнасць, мова, што падабаецца ім. У такім разе не шкадую, што да народа, як яны лічаць, не адношуся. Бо кніга вартая: шмат згадаеш з прызабытых старонак айчыннае літаратуры, шмат даведаешся новага, разам з паэткай узнясеш хвалу і падзяку Творцу за кожны новы дзень жыцця, павандруеш па незабыўным Готландзе, які ў кожнага, хто меў шчасце быць там, свой, непаўторны. Аўтарка паўстае тут у трох іпастасях: паэтка, перакладчыца і літаратуразнаўца.

«Дай, добры Божа...»

Не, гэта не зачын «Песні хвалебнае» святога Кірылы Тураўскага, якую перастварыў на сучасную мову Язэп Германовіч, пра што размова пойдзе пазней. Гэта пачатак верша Ірыны Багдановіч «Ты — ветразь...» Лірычная хваля, узнятая калісьці беларускім паэтам-светаром, кранула нашу сучасніцу, даследчыцу ягонае творчасці, каб адгукнуцца праз асабістае, перажытае, каб выказаць свае просьбы, скласці літаніі. Твор напісаны ў традыцыях айчыннай духоўнай паэзіі, яму характэрны спеўная, малітоўная інтанацыя, узвышанасць і стрыманасць пачуццяў:

Дай, добры Божа, нам пакоры
З Тваёю воляй згодна жыць;
Ты — ветразь у жыццёвым моры,
Дапамажы па моры плыць.

Вершы, змешчаныя ў пачатку кнігі, у большасці адносяцца да духоўнае паэзіі. Вылучаецца між імі «На Залатой Горцы», які падказаў назву кнізе. Галоўная высnова прачытваецца ў наступным радку: «Зямны наш лёс без Бога — лёс сірочы». Паэтка аднаўляе карціну ранішняе імшы, перадае атмасферу малітоўнае сцішанасці, засяроджанасці, дзе пульсуюць людскія надзеі, просьбы, жывe вера ў мажлівасць ачышчэння праз шчырае пакаянне:

Гляджу на Крыж,
змываюцца правіны,
«Бярыце, ещце...» —
чуецца з прастола.
Скрозь цемру бачны светлы
шлях адзіны —
У сцішанасці ранішняй касцёла.

Гэты верш падказаў і афармленне вокладкі. Зразумела, на ёй Залатая Горка. Здымак. Але зроблены з незвычайнага

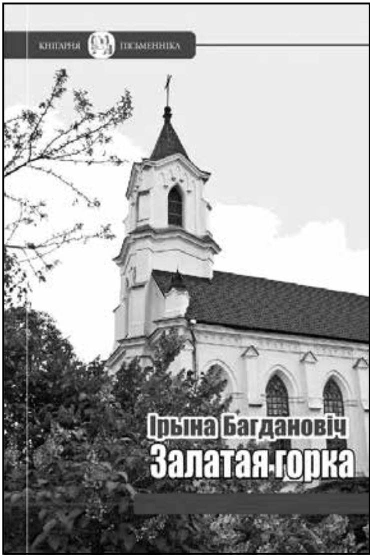

ракурса: на пярэднім плане, перад храмам, які ляціць у неба, расквечаны куст бэзу. Невыпадкова, бо вобраз бэзу ў паэзіі Ірыны Багдановіч апеты неаднойчы. У кнізе «Сармацкі Альбом» яна змясціла самы дасканалы з усіх, якія толькі ёсць у айчынным пісьменстве, верш пра гэты цуд прыроды. Хіба ж не так:

Бэз безупынны, бязлітасны, бэз летуценны,
Бэз як бязмежжа памкненняў, пачуццяў іграння.
Бэз каралеўскі, сармацкі, бухмата-праменны,
Бэз як прэлюдыя лета, фарцісіма траўня.

Колькі тут красы, узлётнасці, а яшчэ — буянне колераў, малюнкаў, настрояў. Гэта толькі вясна, аўтарка малюе яе радасны росквіт, прадчуванне ўсеахопнага пачуцця, лета-шчасця, якое не менш вартае, чым само пачуццё:

Бэз каляровы, ліловыя вогнішчы
бэзу,
Срэбныя футры, драбнюткія
флянсікі кветак.
Хтосьці самотны, напэўна,
прыдумаў імпрэзу:
Гэта фарцісіма траўня,
прэлюдыя лета.

«Балтыйскія абразкі»

Асобна вылучым гэтую нізку, у якой амаль кожны твор мае адмысловую паэтычную канву; аўтарка выкарыстоўвае разнастайныя строфы, стопы, памеры, падпарадкоўваючы іх жывому чалавечаму пачуццю: радасці, захапленню, любові. Інтанацыя то сцішана-роздумная, як у «Балтыйскім ветры», то рухома-плынная, як у трыялетавым трыптыху «Плаванне», то гумарыстычна-іранічная, як у «Готландскім руно», то святліста-радасная, як у «Ветраным ранку», то ўзнёслая, як у вершы «Visby», дзе перададзена малітоўная ўдзячнасць лёсу за падарунак — быць тут:

Ты, Божа, такімі мяне
ўзнагародзіў дарамі:
Паклікаў сюды, каб пачулася тут
блаславёна!
Святая Марыя мне ў вочы
глядзіць купаламі,
А я — на Яе
і на мора гляджу задумёна...

Пераклады з польскае мовы

Ірына Багдановіч ста́ла займаецца гэтай няпростай справай: паэтычнымі перастварэннямі з польскае мовы, вяртаючы ў кантэкст айчыннае літаратуры тое, што было напісана ў нашым Краі, паэтамі гэтай зямлі. Па-польску, па зразумелай прычыне. Прапануе сучаснаму чытачу даўняе, малавядомае са спадчыны Антоні Гарэцкага, творам якога асабліва не шанцавала: упершыню ягоныя вершы былі перакладзены на беларускую мову толькі ў самым канцы XX ст. Значна больш вядомыя Ян Чачот, Габрыэля Пузыня, Уладзіслаў Сыракомля, але прапанаваныя тут творы ніколі не перакладаліся.

З вершаў Яна Чачота назавем «Канвалію», што вылучаецца пэўнай сентыментальнасцю, лірызмам.

Паэта звычна ведаюць як аўтара некалькіх беларускіх вершаў сацыяльнае скіраванасці. Нат ягоны цыкл «Зосіных песняў», даволі даўно пераствораны Генадзем Кісялёвым і Кастусём Цвіркам, мала вядомы чытачам.

Дзякуючы Ірыне Багдановіч, усё меней застаецца паэтычных твораў, напісаных на польскай мове, не вядомых беларускаму чытачу.

Літаратуразнаўчыя артыкулы

Ім адведзена самая значная частка кнігі. І гэта зразумела: Ірына Багдановіч усё жыццё не проста працуе як літаратуразнаўца, яна жыве літаратурай. Шырыня яе даследчыцкіх зацікаўленняў уражвае. Гэта і даўняя літаратура, і яе ўлюбёнае XIX стагоддзе, якое яна сёння ведае як мала хто з навукоўцаў, і таксама ўлюбёныя 1920-ыя гады, якім аддадзена многа часу і сілаў. Зразумела, што нашаніўская пара таксама не абыдзена аўтаркай. Ад вобраза Еўфрасінні Полацкай да авангарднай паэзіі 1920-ых — такія літаратурныя часавыя абсягі гэтае кнігі. Да прыкладу, аналізуюцца жыццёвы вобраз Еўфрасінні Полацкай і розныя мадэлі яго белетрызацыі Ларысай Геніюш, Вольгай Іпатавай, Данутай Бічэль, Валянцінай Коўтун і іншымі.

Вялікая ўвага надаецца даследаванню рэлігійных матываў у айчыннай літаратуры, творчасці паэтаў-святароў Язэпа Германовіча, Казіміра Сваяка. Усё гэта пададзена не толькі глыбока, грунтоўна, доказна, але з вялікай любоўю, зацікаўленасцю. Так, гісторыю стварэння малітвы «Дай, добры Божа» аўтарка называе дзівоснай. Раскрывае нам гэтае дзіва: як перагукнуліся праз стагоддзі чалавечыя лёсы аўтараў Кірылы Тураўскага і Язэпа Германовіча, у якім суладдзі загучалі струны сэрцаў, каб з'явілася гэтая цудоўная песня-малітва, што гучыць сёння ў многіх хрысціянскіх святынях Беларусі.

Зацікаўленасць даследчыцы, яе нястомны пошук даюць часам багатыя плёны. Ірына Багдановіч прыадчыніла завесу даўняе загадкі: хто яна — Адэля з Устроні, аўтарка знакамітае паэмы «Мачаха», аргументавана давёўшы: гэта можа быць Габрыэля Пузыня. Праблема ў тым, што аргументы праз такі вялікі і неспрыяльны час могуць быць толькі ўскосныя. Падзівіцеся, як напісаны гэты твор (так, твор, бо калі літаратуразнаўчая праца пішацца з такою захопленасцю і любоўю, яна становіцца мастацкім творам): «Розум наш просіць разгадкі, навуковая рацыя патрабуе дакладнасці ісціны. Але ёсць свая звышразумовая прыгажосць і ў таямнічым, захаваным у сакрэце. Таму загадкавая Адэля нас гэтак і вабіць, што яна ахутала сябе таямніцай. Пакінем жа і мы ёй права на гэтую таямніцу, паспрабаваўшы толькі прыадчыніць над ёю зваблівае покрыва».

Біяграфія і бібліяграфія

Так называецца апошняя частка кнігі Ірыны Багдановіч. Відавочна задума падсумавання важнага этапу літаратуразнаўчае і творчае працы.

«Паненка з навабеліцкага саду» — толькі паэтка магла так назваць сваю аўтабіяграфію. Не зусім звычайны шлях выпаў ёй, заўсёдны выдатніцы. Удзячнасць лёсу, радасць ад таго, што пасланыя ёй былі цудоўныя людзі, шчаслівая паяднаныя ў яе жыцці праз літаратуру праца і любоў — галоўнае ў гэтым творы: «...Я дзякую Богу за ласку спазнання творчага экстазу, «выпадзення» з рэальнасці, адлёту ў тыя блакітныя вяршыні-глыбіні, дзе толькі і магу адчуваць сябе па-сапраўднаму шчаслівай, самадастатковай, дзе адкрываюцца сувязі часоў і прастораў, вертыкаляў і гарызанталяў, быту і нябыту, дзе крышку прыадчыняецца змройлівае покрыва над спрадвечнай таямніцай універсальнай Ісціны Быцця».

Толькі адну лічбу назаву з навукова-творчай бібліяграфіі, якую аўтарка назвала «Крокі і хада» — 422 працы...

Вось жа, вяртаючыся да пачатку... Шкада, што ў такіх кнігаў вельмі абмежаванае кола чытачоў. Але для зацікаўленых асобаў, для настаўнікаў, для тых, хто прафесійна займаецца літаратурай, яна стане надзейным правадніком па даўніх сцяжынах айчыннага пісьменства, падказа, што варта прачытаць ці перачытаць.

«Залатая Горка» — між абраных мною кніг года.

Прыгоды барона Мюнхгаўзэна

У Бібліятэцы часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum» і Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка» выйшла новая кніга — «Прыгоды барона Мюнхгаўзэна» Г. А. Бюргера і Р. Э. Распэ ў перакладзе Ігара Крэбса.

Гэта першае беларускае выданне, зробленае паводле поўнай класічнай версіі «Прыгод», а не рускамоўнай дзіцячай адаптацыі Карнея Чукоўскага. У кнізе выкарыстаныя ілюстрацыі Гюстава Дарэ. Гэта адзінаццатае выданне з серыі «PostScriptum». Дызайн вокладкі зрабіла Марыя Мухіна.

Кароткая гісторыя кнігі выкладзеная на задняй вокладцы:

1781 і 1783 — у нямецкім часопісе «Вадэмекум для вясёлых людзей» друкуюцца анекдоты, апавядальнікам у якіх выступае нехта «М г з н».

1785 — нямецкі вучоны Рудольф Эрых Распэ (1736–1794), якога абвінавацілі ў крадзяжы калекцыйных манет і які збег у Англію, перакладае гэтыя анекдоты на англійскую мову і на іх аснове ананімна выдае кнігу пра Мюнхгаўзэна. Кніга робіцца папулярнай і вытрымлівае шмат перавыданняў.

1786 — нямецкі паэт Готфрыд Аўгуст Бюргер (1747–1794) перакладае другое выданне кнігі Распэ на нямецкую, вяртаючы літаратурнага Мюнхгаўзэна на радзіму.

1788 — Бюргер перакладае, дапрацоўвае і выдае пятае ангельскае выданне Распэ — менавіта гэты варыянт кнігі робіцца класічнай версіяй «Прыгод барона Мюнхгаўзэна».

1794 — Распэ і Бюргер паміраюць, а сапраўдны Карл Фрыдрых Іеранім барон фон Мюнхгаўзэн (1720–1797) пакутуе праз сваю славу хлуса: яго слугі вымушаныя разганяць натоўпы разявак, што збіраюцца пад яго вокнамі.

1938 — з'яўляецца першае беларускае выданне «Прыгод Мюнхаўзэна» паводле рускага пералажэння Карнея Чукоўскага (перакладчык не ўказаны).

1955 — выходзіць беларускі пераклад «Прыгод Мюнхаўзена», зроблены Віталём Вольскім з рускага пералажэння К. Чукоўскага; пад назвай «Прыгоды барона Мюнхаўзена» пераклад перавыдаецца ў 1992 і 2014 гадах.

2017 — перакладчык Ігар Крэбс робіць беларускую версію «Прыгод барона Мюнхгаўзэна» паводле класічнага нямецкага выдання; кніга выходзіць з прадмовай перакладчыка.

ПрайдзіСвет

Ці будзе «Рускі Букер»?

На афіцыйным сайце «Рускага Букера» з'явілася паведамленне, што ў найстарэйшай незалежнай літаратурнай прэміі Расіі з гэтага года няма крыніцы фінансавання.

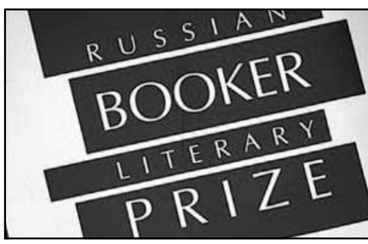

«Усакавіку прэмія «Рускі Букер» традыцыйна аб'яўляе аб умовах конкурсу на бягучы год, — адзначае журы. — Мы гэтага пакуль што не зрабілі, паколькі «Букер» стаіць на раздарожжы. Наша пяцігадовая дамова аб партнёрстве з банкам «Глобэкс» скончылася. Мы шчыра падзякавалі нашаму фундатару, з якім ажыццявілі цэлы шэраг літаратурных праектаў. А вось імя новага спонсара мы пакуль што не можам назваць — паколькі яго няма. Мы вядзем перамовы, плануем: ці зможам правесці поўнамаштабны конкурс, ці будзем вымушаныя абмежавацца скарочаным варыянтам — як 5 гадоў таму, калі мы правялі «Букер дзесяцігоддзя»... Адказваючы на здзіўленыя званкі выдаўцоў, пісьменнікаў, крытыкаў: «Дзе «Букер»?», мы чуем пра тое, што страціць найстарэйшую незалежную прэмію было б не проста шкада: сыход «Букера» змяніў бы літаратурны пейзаж і выявіў бы рэальнае месца, якое адведзена сёння літаратуры ў расійскай культурнай прасторы... Дарагія акцыі заканчваюцца разам з «годам», адведзеным літаратуры, а літаратура і чытачы застаюцца ні з чым, калі прэмія, якая за чвэрць стагоддзя заслужыла рэпутацыю прызнанага ўсерасійскага гіда і арыенціра для чытача рускага рамана ва ўсім свеце, не знаходзіць сабе падтрымкі. Страціць прэмію проста, адрадзіць жа яе, аднавіць міжнародны брэнд будзе практычна немагчыма. Бо ў нас не так шмат доўгатэрміновых праектаў, якія заслужылі давер і якія маюць сусветную рэпутацыю».

Прэмію «Рускі Букер» заснавала ў 1991 годзе брытанская гандлёвая кампанія «Booker» на ўзор ангельскай «Booker Prize». Яна стала першай незалежнай літаратурнай прэміяй у Расіі (не лічачы існуючую з 1978 года андэграўндную прэмію Андрэя Белага, чый прызавы фонд заўсёды складаў адзін рубель, яблык і бутэльку гарэлкі).

Пулітцэраўская прэмія

У Калумбійскім універсітэце ў Нью-Ёрку ў 101-ы раз была ўручана Пулітцэраўская прэмія — адна з самых прэстыжных амерыканскіх узнагарод у галіне журналістыкі і літаратуры.

Яна складаецца з двух «блокаў» — журналісцкага і гуманітарнага. У межах апошняга адзначаюць лепшы мастацкі твор, драму, кнігу па гісторыі, біяграфію, вершаваны твор і нон-фікшн. На прэмію ў галіне літаратуры могуць прэтэндаваць толькі грамадзяне Злучаных Штатаў Амерыкі (акрамя намінацыі «За кнігу па гісторыі ЗША»).

Прэмію ў галоўнай намінацыі «Служэнне грамадству» атрымалі журналісты «New York Daily News and ProPublica» за серыю матэрыялаў пра паліцыю Нью-Ёрка. У галіне міжнароднай журналістыкі адзначаны супрацоўнікі газеты «The New York Times» за матэрыялы, якія даследуюць дзейнасць Уладзіміра Пуціна па распаўсюдзе расійскага ўплыву за мяжой.

«The Washington Post» атрымаў узнагароду за «раскрыццё нацыянальнай тэмы» — матэрыял аб тым, як прэзідэнт ЗША Дональд Трамп марнаваў сродкі з дабрачыннага фонду на асабістыя мэты.

Галоўнай прэміяй за мастацкі раман сёлета быў уганараваны нью-ёркскі пісьменнік Колсан Уайтхед за кнігу «Падземная чыгунка», якая цяпер знаходзіцца ў спісе бэстсэлераў «New York Times», а раней стала лаўрэатам Нацыянальнай кніжнай прэміі ЗША. Сярод аўтараў драматычных твораў лаўрэатам прэміі стала Лін Ноттэдж за п'есу «Пот». За кнігу па гісторыі прэміяй была ўганаравана Хетэр Эн Томпсан за працу «Кроў у вадзе: Турэмны бунт у «Атыку» 1971 года і яго наступствы», прысвечаную аднаму з самых значных падзей руху ў абарону правоў зняволеных у Амерыцы.

Лепшай біяграфіяй назвалі сямейную хроніку «Вяртанне» лівійскага пісьменніка Хішама Матара, які праз 30 гадоў вярнуўся на радзіму пасля звяржэння рэжыму Кадафі. У намінацыі «Паэзія» быў узнагароджаны зборнік «Оліа» Тайхімбы Джэс — паэткі, якая даследуе песні афраамерыканскіх выканаўцаў, якія выступалі ў перыяд Грамадзянскай і Першай сусветнай вайны і чыя творчасць не захавалася ў пісьмовым выглядзе. Лепшай у галіне нон-фікшн стала кніга «Выселеныя: галеча і выгада ў амерыканскім горадзе» сацыёлага Мэцью Дэсманда пра ўзаемаадносіны бедных амерыканскіх сем'яў.

Кожны з пераможцаў прэміі атрымаў грашовае ўзнагароджанне ў памеры 15 тысяч даляраў.

Развітанне з Яўгеніем Еўтушэнкам

Яўгеній Еўтушэнка памёр у ЗША 1 красавіка ад спынення сэрца ў сне, на наступны дзень пасля шпіталізацыі. Яму было 84 гады. Аўтар пакутаваў ад рака ў незваротнай форме. У Злучаных Штатах паэт пражываў з 1991 года.

Адпяванне паэта прайшло ў Перадзелкіне. «Прайшло ў коле сям'і і блізкіх людзей. Так захацела сям'я, каб не рабіць з гэтага шоў. Можа быць, гэта і правільна», — заявіў настаяцель храма Святой пакутніцы Тацціяны пры МДУ протаіерэй Уладзімір Вігілянскі, які здзейсніў адпяванне Я. Еўтушэнкі ў храме Святога дабравернага князя Ігара Чарнігаўскага.

Грамадзянская цырымонія развітання адбылася 11 красавіка ў Цэнтральным доме літаратараў у Маскве.

Паэта пахавалі ў Перадзелкіне побач з магілай Барыса Пастэрнака, як завяшчаў сам Я. Еўтушэнка.

Цырымонія развітання з паэтам прайшла і ў амерыканскім горадзе Талса (штат Аклахома). «Атмасфера была выдатная, усё было вельмі кранальна, шмат хто плакаў. Сыны Яўгенія Аляксандравіча Саша і Жэня чыталі яго вершы: адзін выконваў іх па-руску, другі перакладаў на ангельскую», — распавёў журналістам сябар паэта пісьменнік Міхаіл Маргуліс. Паводле яго слоў, развітацца з Я. Еўтушэнкам прыйшлі каля 600 чалавек, у тым ліку генеральны консул Расіі ў Х'юстане (штат Тэхас) Аляксандр Захараў.

Удава паэта Марыя абвясціла, што сёлета выйдзе апошні раман Яўгенія Еўтушэнкі «Берынгаў тунэль», над якім аўтар працаваў перад смерцю.

Літаратурная карта свету

У сецііве з'явілася літаратурная карта свету. На амерыканскім сервісе абмену малюнкамі «Imgur» карыстальнікам Reddit з нікам Backforward24 былі апублікаваныя два варыянты літаратурнай карты свету, дзе кожная краіна прадстаўленая адным знакавым творам.

Карта выклікала гарачыя спрэчкі, бо там «змяшаныя» класічныя раманы, сучасныя творы і дэтэктывы. Да прыкладу, многія не згодныя з тым, што галоўны англійскі раман — гэта «Гонар і прадузятасць» Джэйн Осцін. А як жа Шэкспір і Дыкенс? Ці згадаць Украіну, якая прадстаўлена дэтэктывам Андрэя Куркова «Пікнік на лёдзе». Затое цікава прагледзець галоўныя кнігі краін, пра літаратуру якіх нам вядома няшмат. З карты можна даведацца, што самым яркім творам, на думку аўтара карты, напісаным у Румыніі, з'яўляецца «Лес павешаных» Лівіў Рэбрану. Цікава, што ў абедзвюх версіях Расія прадстаўлена раманам Льва Талстога «Вайна і мір», ЗША — кнігай Харпер Лі «Забіць перасмешніка», Кітай — творам Цао Сюэцынь «Сон у чырвоным доме», Швецыя — дэтэктыўным раманам Сціга Ларсана «Дзяўчына з татуіроўкай дракона», Турцыя — кнігай Архана Памука «Імя мне — чырвоны», Чэхія — раманам Мілана Кундэры «Невыносная лёгкасць быцця».

Сервісам ReadRate быў распрацаваны адзін з варыянтаў карты і выпісаныя кнігі па краінах:

Расія — «Вайна і Мір», Леў Талстой,

Турцыя — «Імя мне — чырвоны», Архан Памук,

Казахстан — «І доўжыцца больш веку дзень», Чынгіз Айтматаў (тут памылка аўтара, паколькі Айтматаў нарадзіўся ў Кіргізіі),

Кітай — «Сон у чырвоным доме», Цао Сюэцынь,

Паўднёвая Карэя — «Вегетарыянка», Хан Канг,

Індыя — «Бог дробязяў», Арундаці Рой,

Японія — «Хронікі завадной птушкі», Харукі Муракамі,

Беларусь — «Чарнобыльская малітва», Святлана Алексіевіч,

Украіна — «Пікнік на лёдзе», Андрэй Куркоў,

Чэхія — «Невыносная лёгкасць быцця», Мілан Кундэра,

Польшча — «Лялька», Баляслаў Прус,

Сербія — «Хазарскі слоўнік», Мілард Павіч,

Венгрыя — «Зорка Эгер», Геза Гардон,

Румынія — «Лес павешаных», Лівіў Рэбрану,

Балгарыя — «Жалезная свяцільня», Дзімітр Талеў,

Эстонія — «Варгамяэ», Антон Таамсаары,

Нарвегія — «Голад», Кнут Гамсун,

Данія — «Сміла і яе пачуццё снега», Пітэр Хег,

Швецыя — «Дзяўчына з татуіроўкай дракона», Сціг Ларсан,

Фінляндыя — «Невядомы салдат», Вяйнэ Ліна,

Іспанія — «Цень ветру», Карлас Руіс Сафонаў,

Італія — «Мая геніяльная сяброўка», Элена Ферантэ,

Германія — «Ператварэнне», Франц Кафка,

Францыя — «Адрынутыя», Віктар Гюго,

Швейцарыя — «Хайдзі, або Чароўная даліна», Ёхана Спіры,

Аўстрыя — «Чалавек без уласцівасцяў», Роберт Музіль,

ЗША — «Забіць перасмешніка», Харпер Лі,

Канада — «Аня з Зялёных мезанінаў», Люсі Мод Мантгомеры,

Вялікабрытанія — «Гонар і прадузятасць», Джэйн Осцін,

Ірландыя — «Уліс», Джэймс Джойс.

Матэрыялы старонкі падрыхтаваныя паводле публікацый Art net, lenta.ru, novostiliteratury.ru, Associated Press

Літаратурная Беларусь
Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by